სარჩევი

ანოტაცია....3

შესავალი....5

1. თავი I. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ჩამოყალიბება და საშინაო პოლიტიკა....8

1.1. დამოუკიდებლობის გამოცხადება და საერთაშორისო აღიარების საკითხი 8

1.2. სახელმწიფო მმართველობის სისტემის ფორმირება: დამფუძნებელი კრება და კონსტიტუცია....12

1.3. სოციალურ-ეკონომიკური რეფორმები: აგრარული, სასამართლო და განათლების პოლიტიკა....17

2. თავი II. საგარეო პოლიტიკა, გამოწვევები და საბჭოთა ოკუპაცია....22

2.1. საგარეო პოლიტიკური ვექტორი: ურთიერთობები ევროპის სახელმწიფოებთან და მეზობლებთან....22

2.2. ეროვნული უმცირესობების პოლიტიკა და ტერიტორიული კონფლიქტები 27

2.3. რესპუბლიკის დაცემა: საბჭოთა რუსეთის აგრესია და ოკუპაცია....32

დასკვნა....37

ანოტაცია

საბაკალავრო ნაშრომი, არსებულ სამეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობით, აანალიზებს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის (1918-1921) სახელმწიფოებრივი მშენებლობის სამწლიან გამოცდილებას - პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური და სამართლებრივი ინსტიტუტების ფორმირების პროცესს, მის მიღწევებს, გამოწვევებსა და დაცემის მიზეზებს.

ნაშრომში გაანალიზებულია სახელმწიფოს მმართველობის დემოკრატიული სისტემის ჩამოყალიბება, კერძოდ, დამფუძნებელი კრების, როგორც პირველი ლეგიტიმური და მრავალეთნიკური წარმომადგენლობითი ორგანოს, საქმიანობა. ყურადღება გამახვილებულია 1921 წლის კონსტიტუციის ძირითად პრინციპებზე - იმდროინდელი მსოფლიოსთვის ერთ-ერთ ყველაზე პროგრესულ სამართლებრივ დოკუმენტზე, რომელიც აწესებდა რესპუბლიკურ წყობას, ხელისუფლების დანაწილებას, სახალხო სუვერენიტეტს, აუქმებდა სიკვდილით დასჯას და ეროვნულ უმცირესობებს ფართო კულტურულ ავტონომიას ანიჭებდა. ამასთან, განხილულია ისეთი საკვანძო რეფორმები, როგორებიცაა: აგრარული, რომელმაც გლეხობას მიწა საკუთრებაში გადასცა; სასამართლო, რომელმაც დამოუკიდებელი მართლმსაჯულების საფუძვლები შექმნა; და განათლების რეფორმა, რომლის გვირგვინიც უნივერსიტეტის დაარსება და სწავლების გაეროვნების პროცესი გახდა.

ნაშრომში ასევე გამოკვეთილია საგარეო პოლიტიკური გამოწვევებიც: ევროპის დიდ სახელმწიფოებთან ურთიერთობები, რეგიონული კონფლიქტები და საბჭოთა რუსეთის მიერ მხარდაჭერილი სეპარატისტული მოძრაობები. დასკვნით ნაწილში გაანალიზებულია რესპუბლიკის დაცემის მიზეზები და ნაჩვენებია, რომ მისი მარცხი საბჭოთა რუსეთის პირდაპირმა სამხედრო აგრესიამ, ოკუპაციამ და ფაქტობრივმა ანექსიამ გამოიწვია, და არა შიდა პოლიტიკურმა კრიზისმა. მიუხედავად ხანმოკლე არსებობისა, პირველი რესპუბლიკის გამოცდილება თანამედროვე ქართული სახელმწიფოებრიობის ისტორიულ და სამართლებრივ საფუძვლად რჩება.

Annotation

The bachelor's thesis, based on the existing scientific literature, analyzes the three-year experience of state-building of the Democratic Republic of Georgia (1918-1921) - the process of forming political, socio-economic and legal institutions, its achievements, challenges and reasons for its decline.

The thesis analyzes the formation of a democratic system of state governance, in particular, the activities of the Constituent Assembly as the first legitimate and multi-ethnic representative body. Attention is focused on the main principles of the 1921 Constitution - one of the most progressive legal documents for the world at that time, which established a republican system, separation of powers, popular sovereignty, abolished the death penalty and granted broad cultural autonomy to national minorities. In addition, such key reforms as: agrarian, which transferred land ownership to the peasantry; the court, which created the foundations of an independent judiciary; and educational reform, the crowning achievement of which was the establishment of a university and the process of nationalizing education. The work also highlights foreign policy challenges: relations with the great powers of Europe, regional conflicts, and separatist movements supported by Soviet Russia. The final part analyzes the reasons for the fall of the republic and shows that its failure was caused by direct military aggression, occupation, and de facto annexation by Soviet Russia, and not by an internal political crisis. Despite its short existence, the experience of the First Republic remains the historical and legal basis of modern Georgian statehood.

შესავალი

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის (1918-1921) ისტორია თანამედროვე ქართული სახელმწიფოებრიობისთვის ერთ-ერთი საკვანძო კვლევის საგანია. დღევანდელი საქართველო პირველი რესპუბლიკის სამართალმემკვიდრეა, რაც 1991 წლის 31 მარტის რეფერენდუმითა და 9 აპრილის დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტით დადასტურდა (ჯინჭარაძე 2019, 8). ეს ისტორიული და სამართლებრივი კავშირი განსაკუთრებულ აქტუალობას სძენს პირველი რესპუბლიკის გამოცდილების შესწავლას. საბჭოთა კავშირის არსებობის 70 წლის განმავლობაში ოფიციალური ისტორიოგრაფია მიზანმიმართულად ამახინჯებდა ან სრულად უგულებელყოფდა ამ პერიოდს, ამიტომ ქართულ ისტორიოგრაფიას დღემდე აკისრია ერთგვარი „ისტორიული ვალი“ ამ მოვლენების ობიექტურად შესწავლისა და გააზრებისა (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 5). ბოლო სამი ათწლეულის განმავლობაში ამ მიმართულებით არაერთი კვლევა ჩატარდა, თუმცა რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის საფუძვლიანი ანალიზი კვლავ სამეცნიერო ინტერესის საგნად რჩება.

თემის აქტუალობას ისიც განაპირობებს, რომ პირველმა რესპუბლიკამ უმძიმესი საშინაო და საგარეო გამოწვევების ფონზე, ფაქტობრივად, ნულიდან შეძლო დემოკრატიული ინსტიტუტების მშენებლობა (ირემაძე 2024, 7). რუსეთის იმპერიის მძიმე მემკვიდრეობის პირობებში, ქვეყნის სათავეში მოსულ პოლიტიკურ ელიტას, მართალია, სახელმწიფოს მართვის პრაქტიკული გამოცდილება არ ჰქონდა, მაგრამ პოლიტიკურ ველზე მოღვაწეობის მრავალწლიანი ცოდნა გააჩნდა, რაც რევოლუციურ საქმიანობასა და სათათბიროს ტრიბუნის გამოყენებაში გამოიხატებოდა (ირემაძე 2024, 6). ამ ხანმოკლე პერიოდში მიღებული საკანონმდებლო აქტების სიმრავლე და მათი მაღალი სამართლებრივი კულტურა ცხადყოფს, რომ სამართალშემოქმედებითი საქმიანობა იმდროინდელი ცივილიზებული სამყაროს მოწინავე იდეების დონეზე მიმდინარეობდა (ჯინჭარაძე 2019, 8). 1921 წლის კონსტიტუცია, რომელიც დემოკრატიულ ღირებულებებსა და ადამიანის უფლებების დაცვას ეფუძნებოდა, იმდენად პროგრესული იყო, რომ მისი პრინციპები თანამედროვე დემოკრატიულ ფასეულობებთანაა თავსებადი (ჯავახიშვილი 2021, 172). ამ ისტორიული გამოცდილების, როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი ასპექტების შესწავლა არსებით რესურსს წარმოადგენს

თანამედროვე ქართული სახელმწიფოს წინაშე მდგარი გამოწვევების გასააზრებლად და გადასაჭრელად.

წინამდებარე ნაშრომის კვლევის ობიექტია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა 1918-1921 წლებში, საგანი კი - სახელმწიფოებრივი მშენებლობის პროცესი: პოლიტიკური, სამართლებრივი, სოციალურ-ეკონომიკური ინსტიტუტების ფორმირება, საგარეო პოლიტიკური გამოწვევები და ქვეყნის დამოუკიდებლობის დაკარგვის გამომწვევი მიზეზები. ნაშრომის მთავარი მიზანია, არსებული სამეცნიერო ლიტერატურისა და წყაროების საფუძველზე, საფუძვლიანად გააანალიზოს საქართველოს პირველი რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის გამოცდილება, მისი მიღწევებისა და მარცხის განმსაზღვრელი ფაქტორების გამოვლენით.

დასახული მიზნის მისაღწევად კვლევა რამდენიმე ძირითად ამოცანას ისახავს. პირველ რიგში, შევისწავლით იმ საერთაშორისო და შიდა პოლიტიკურ ვითარებას, რომელშიც საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება მოხდა. შემდეგ გავაანალიზებთ სახელმწიფოს მმართველობის სისტემის ფორმირების პროცესს და განსაკუთრებულ ყურადღებას გავამახვილებთ დამფუძნებელი კრების, როგორც პირველი ლეგიტიმური წარმომადგენლობითი ორგანოს, საქმიანობასა და 1921 წლის კონსტიტუციის ძირითად პრინციპებზე. აგრეთვე, განვიხილავთ რესპუბლიკის მიერ გატარებულ მთავარ სოციალურ-ეკონომიკურ რეფორმებს, კერძოდ, აგრარულ, სასამართლო და განათლების პოლიტიკას. ამასთან, გამოვიკვლევთ საგარეო პოლიტიკის ძირითად მიმართულებებს, ურთიერთობებს ევროპის დიდ სახელმწიფოებთან და უშუალო მეზობლებთან. უფრო მეტიც, გავაანალიზებთ ეროვნულ უმცირესობათა მიმართ გატარებულ პოლიტიკას და მასთან დაკავშირებულ შიდა თუ გარე ტერიტორიულ კონფლიქტებს. და ბოლოს, შევისწავლით საბჭოთა რუსეთის აგრესიის, ქვეყნის ოკუპაციისა და რესპუბლიკის დაცემის მიზეზებსა და შედეგებს.

ნაშრომი შესავლის, ექვსი თავისა და დასკვნისგან შედგება. პირველი თავი დამოუკიდებლობის გამოცხადების ისტორიულ წინაპირობებსა და საერთაშორისო აღიარების მოპოვების რთულ პროცესს მიმოიხილავს. მეორე თავი სახელმწიფო მმართველობის სისტემის ჩამოყალიბებას, კერძოდ, დამფუძნებელი კრების არჩევნებს, მის საქმიანობასა და 1921 წლის კონსტიტუციის, როგორც ქვეყნის დემოკრატიული მოწყობის საფუძვლის, ანალიზს ეძღვნება. მესამე თავში

შესწავლილია რესპუბლიკის სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის სამი მთავარი მიმართულება: აგრარული რეფორმა, სასამართლო სისტემის რეფორმა და განათლების პოლიტიკა. მეოთხე თავში გაანალიზებულია საქართველოს საგარეო პოლიტიკური კურსი, კერძოდ, ურთიერთობები გერმანიასთან, დიდ ბრიტანეთთან, მეზობელ ქვეყნებსა და რუსეთის სხვადასხვა პოლიტიკურ ძალასთან. მეხუთე თავი ეთმობა რესპუბლიკის პოლიტიკას ეროვნული უმცირესობების მიმართ, რომელიც იმდროინდელი ევროპისთვისაც პროგრესულად ითვლებოდა, და ამ ფონზე წარმოქმნილ ტერიტორიულ კონფლიქტებს აფხაზეთსა და შიდა ქართლის მთიანეთში. ბოლოს, მეექვსე თავში აღწერილია საბჭოთა რუსეთის აგრესია, 1921 წლის თებერვალ-მარტის ომი, რესპუბლიკის დაცემის მიზეზები და ქვეყნის ოკუპაცია-ანექსიის პროცესი. დასკვნით ნაწილში შეჯამებულია კვლევის ძირითადი შედეგები და შეფასებულია საქართველოს პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი მშენებლობის ისტორიული დატვირთვა.

თავი I. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ჩამოყალიბება და საშინაო პოლიტიკა

1.1. დამოუკიდებლობის გამოცხადება და საერთაშორისო აღიარების საკითხი

საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება პირველი მსოფლიო ომის ბოლო ეტაპზე, უაღრესად რთულ და ქაოტურ საერთაშორისო ვითარებაში მოხდა. 1917 წლის რევოლუციის შემდეგ რუსეთის იმპერია ფაქტობრივად დაიშალა, ხოლო 1918 წლის 3 მარტს ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის ხელმოწერით საბჭოთა რუსეთი ომიდან გავიდა და ფორმალურად უარი თქვა ამიერკავკასიაზე (მაცაბერიძე 2025, 147). ამ პირობებში, საქართველოსთვის მთავარ საფრთხედ ოსმალეთის იმპერია იქცა, რომელიც ბრესტ-ლიტოვსკის ზავით მიღებულ უფლებას იყენებდა და საქართველოს ისტორიული ტერიტორიების დასაკავებლად აქტიურად მიიწევდა წინ, საფრთხეს უქმნიდა რა თბილისსაც კი (მაცაბერიძე 2025, 147). სწორედ ეს კონტექსტია ასახული დამოუკიდებლობის აქტის პრეამბულაში, რომელიც იწყება სიტყვებით: „ქართველი ერის დღევანდელი მდგომარეობა აუცილებლად მოითხოვს, რომ საქართველომ საკუთარი სახელმწიფოებრივი ორგანიზაცია შეჰქმნას...“ (მაცაბერიძე 2025, 146).

ასეთ ვითარებაში, სულ უფრო ნათელი ხდებოდა ამიერკავკასიის ფედერაციული რესპუბლიკის უპერსპექტივობა, რომელიც მხოლოდ 34 დღეს არსებობდა. ბათუმში ოსმალეთთან მიმდინარე მოლაპარაკებებმა აჩვენა, რომ ქართველ, სომეხ და აზერბაიჯანელ პოლიტიკურ ლიდერებს საგარეო პოლიტიკური ორიენტაციის შესახებ ერთიანი ხედვა არ გააჩნდათ (მაცაბერიძე 2025, 147). საქართველოს პოლიტიკური ელიტისთვის გადარჩენის ერთადერთ გზად დამოუკიდებლობის გამოცხადება და ძლიერი მფარველის მოძიება რჩებოდა. ასეთ მფარველად გერმანია მოიაზრებოდა, რომელიც, თავის მხრივ, დაინტერესებული იყო კავკასიაში რუსეთის საპირწონე ბუფერული სახელმწიფოების შექმნით (ბალახაძე 2021, 86). გერმანიისგან მიღებულმა გარანტიებმა და აკაკი ჩხენკელის მიერ ბათუმიდან გამოგზავნილმა რჩევებმა, რომლებიც გენერალ ფონ ლოსოვთან იყო შეთანხმებული, საქართველოს ეროვნული საბჭოსთვის დამოუკიდებლობის გამოცხადების პროცესი დააჩქარა (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 112). 1918 წლის 26 მაისს ამიერკავკასიის სეიმმა თავი დაშლილად გამოაცხადა, რის შემდეგაც

საქართველოს ეროვნულმა საბჭომ ქვეყნის დამოუკიდებლობა გამოაცხადა (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 112).

საქართველოსგან განსხვავებით, სადაც დამოუკიდებლობის გამოცხადება საზეიმო, საჯარო ცერემონიის სახით ჩატარდა, აზერბაიჯანისა და სომხეთის შემთხვევაში ეს უფრო ფორმალური და ნაკლებად საზეიმო აქტი იყო. 1918 წლის 26 მაისს თბილისში, კავკასიის მეფისნაცვლის ყოფილ რეზიდენციაში, ეროვნული საბჭოს სხდომაზე ნოე ჟორდანიამ დამოუკიდებლობის აქტი საზეიმოდ წაიკითხა, შემდეგ კი საბჭოს მდივანმა ილია ზურაბიშვილმა მისი ტექსტი შენობის წინ შეკრებილ მრავალრიცხოვან საზოგადოებას გააცნო (მაცაბერიძე 2025, 38). აზერბაიჯანის დამოუკიდებლობა ორი დღის შემდეგ, 28 მაისს, იმავე შენობაში გამოცხადდა, თუმცა საჯარო ცერემონიის გარეშე, რადგან ეროვნულ საბჭოს სწრაფი გადაწყვეტილების მიღება სჭირდებოდა (მაცაბერიძე 2025, 37, 39). სომხეთის დამოუკიდებლობაც 28 მაისს, თბილისში, მაგრამ კიდევ უფრო რთულ ვითარებაში და დახურულ ფორმატში გამოცხადდა, რადგან ქვეყნის დიდი ნაწილი ოსმალეთის არმიის მიერ იყო ოკუპირებული (მაცაბერიძე 2025, 39).

დამოუკიდებლობის აქტის ტექსტი, კერძოდ კი ფრაზა, რომ ეროვნული საბჭო „დღეს საყოველთაოდ აცხადებს“, ხაზს უსვამდა გადაწყვეტილების უმაღლეს მორალურ და ისტორიულ მნიშვნელობას. ეს ფორმულა გულისხმობდა, რომ მიღებული გადაწყვეტილება ლეგიტიმური იყო, ხალხის ნებას ეფუძნებოდა და წარმოადგენდა შეუქცევად და ისტორიულად გამართლებულ ნაბიჯს (მაცაბერიძე 2025, 148). აქტი აცხადებდა, რომ „დამოუკიდებელი საქართველოს პოლიტიკური ფორმა - დემოკრატიული რესპუბლიკაა“ (მაცაბერიძე 2025, 41). თუმცა, პირველ ხანებში, გერმანიასთან მოკავშირეობის შენარჩუნების მიზნით, ქართველ პოლიტიკოსთა ნაწილი კონსტიტუციური მონარქიის ფორმასაც კი არ გამორიცხავდა, რაზეც აკაკი ჩხენკელის დღიურებიც მიუთითებს (მაცაბერიძე 2025, 41).

იმპერიების ნანგრევებზე აღმოცენებული სხვა ახალი სახელმწიფოების მსგავსად, საქართველოც დამოუკიდებლობის გამოცხადების მომენტში სრულად ვერ აკონტროლებდა იმ ტერიტორიას, რომელსაც თავის ნაწილად მიიჩნევდა. 1918 წლის მაისში ბათუმის ოლქი და სამხრეთ საქართველოს ნაწილი ოსმალეთის მიერ იყო ოკუპირებული (მაცაბერიძე 2025, 41). ანალოგიური პრობლემების

წინაშე იდგნენ მეზობლებიც: აზერბაიჯანმა დამოუკიდებლობა თბილისში გამოაცხადა, რადგან ბაქო ბოლშევიკების ხელში იყო, სომხეთი კი ტერიტორიის მხოლოდ მცირე ნაწილს აკონტროლებდა. ბალტიის ქვეყნებმა დამოუკიდებლობა გერმანიის ოკუპაციის პირობებში გამოაცხადეს, პოლონეთს კი საზღვრების დასადგენად ყველა მეზობელთან შეიარაღებული ბრძოლა მოუწია (მაცაბერიძე 2025, 41).

საერთაშორისო აღიარების მოპოვების გზაზე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პირველი და ყველაზე საიმედო პარტნიორი გერმანია იყო. 1918 წლის 28 მაისს ფოთში გაფორმებული ხელშეკრულებით ორ ქვეყანას შორის სამხედრო, ფინანსური და სავაჭრო საკითხები დარეგულირდა, ივნისში კი თბილისში გენერალ ფონ კრესენშტაინის მეთაურობით გერმანიის სამხედრო-დიპლომატიური მისია შემოვიდა (ბალახაძე 2021, 87). ამის პარალელურად, ანტანტის ქვეყნები, განსაკუთრებით დიდი ბრიტანეთი, საქართველოს მიმართ გაცილებით ფრთხილ და ორჭოფულ პოლიტიკას ატარებდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ ბრიტანეთის საოკუპაციო ჯარები ბათუმში იდგნენ, ოფიციალური ლონდონი საქართველოს დამოუკიდებლობას დიდი ხნის განმავლობაში არ ცნობდა, რადგან კავკასიის საკითხს რუსეთის საკითხის ნაწილად განიხილავდა (ჯანელიძე n.d., 9-10). ბრიტანეთის მთავრობაშიც კი არ იყო ერთიანი აზრი: საგარეო საქმეთა მინისტრი ლორდი კერზონი რეგიონში აქტიური პოლიტიკის მომხრე იყო, რასაც სამხედრო მინისტრი უინსტონ ჩერჩილი არ იზიარებდა (ჯანელიძე n.d., 5).

საქართველოს საერთაშორისო აღიარებისთვის მთავარ დაბრკოლებას დასავლეთის ქვეყნების სურვილი წარმოადგენდა, არ გაეღიზიანებინათ რუსეთი, მიუხედავად იმისა, „თეთრი“ იქნებოდა ის თუ „წითელი“. ორივე ძალა, ბოლშევიკებიც და დენიკინის მოხალისეთა არმიაც, საქართველოს დამოუკიდებლობის კატეგორიული წინააღმდეგი იყო (ჩაჩხიანი n.d., 6; კავკასიის უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 227). პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე ანტანტის წარმომადგენლებმა ქართულ დელეგაციას პირდაპირ განუცხადეს, რომ საქართველოს დე-იურე ცნობა მხოლოდ მას შემდეგ გახდებოდა შესაძლებელი, რაც საბჭოთა რუსეთი თავად სცნობდა საქართველოს დამოუკიდებლობას (ჩაჩხიანი 2014, 344). სწორედ ამან უბიძგა საქართველოს მთავრობას, დაეწყო მოლაპარაკებები მოსკოვთან, რათა ევროპის წინაშე რუსეთის მიერ გაცემული აღიარების დოკუმენტით წარმდგარიყო (ჩაჩხიანი 2014, 345).

მოლაპარაკებების შედეგად, 1920 წლის 7 მაისს მოსკოვში ხელი მოეწერა ხელშეკრულებას, რომლის მეორე მუხლითაც საბჭოთა რუსეთი ვალდებულებას იღებდა, არ ჩარეულიყო საქართველოს საშინაო საქმეებში (LEPL - DAVID AGHMASHENEBELI NATIONAL DEFENCE ACADEMY OF GEORGIA 2025, 103). ამ დოკუმენტმა, მართალია, მხოლოდ 9 თვე იარსება, მაგრამ გადამწყვეტი როლი შეასრულა საქართველოს საერთაშორისო-სამართლებრივი სუბიექტად ჩამოყალიბებაში. მოსკოვის ხელშეკრულების შემდეგ, 1920 წლის იანვარში მოკავშირეთა უმაღლესმა საბჭომ ლორდი კერზონის წინადადებით საქართველო დე-ფაქტო სცნო, ხოლო 1921 წლის იანვრის ბოლოს უკვე დე-იურე აღიარებაც მოჰყვა (ჯანელიძე n.d., 8). საქართველოს დამოუკიდებლობა საფრანგეთმა, ინგლისმა, იტალიამ, იაპონიამ, ბელგიამ, პოლონეთმა და სხვა მრავალმა ქვეყანამ სცნო (ჯანელიძე n.d., 8; ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 381).

საერთაშორისო აღიარების პროცესში დიდი იმედგაცრუება აღმოჩნდა ერთა ლიგაში გაწევრიანებაზე მიღებული უარი. საქართველოს მთავრობა ამ ორგანიზაციას დამოუკიდებლობის საიმედო გარანტად განიხილავდა, რადგან მისი წესდების მე-10 მუხლი წევრ-სახელმწიფოებს ტერიტორიული მთლიანობისა და დამოუკიდებლობის დაცვას ავალდებულებდა (LEPL - DAVID AGHMASHENEBELI NATIONAL DEFENCE ACADEMY OF GEORGIA 2025, 103). მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს კანდიდატურას მხარს უჭერდნენ ისეთი ცნობილი ფიგურები, როგორიც იყვნენ ფრიტიოფ ნანსენი ნორვეგიიდან და ლორდი რობერტ სესილი სამხრეთ აფრიკიდან, კენჭისყრისას საქართველომ 24-დან მხოლოდ 10 ხმა მიიღო, მაშინ როცა 16 იყო საჭირო (ჯანელიძე n.d., 8; LEPL - DAVID AGHMASHENEBELI NATIONAL DEFENCE ACADEMY OF GEORGIA 2025, 103). უარის ოფიციალურ მიზეზად დასახელდა ის, რომ ერთა ლიგა ვერ შეძლებდა ევროპის ამ რთულ რეგიონში მდებარე ქვეყნის დაცვას აგრესორისგან, რაც ტრაგიკულად გამართლდა კიდეც (ჯანელიძე n.d., 8).

ამრიგად, საქართველოს პირველი რესპუბლიკის დამოუკიდებლობის გამოცხადება იყო გაბედული და ისტორიულად აუცილებელი ნაბიჯი, რომელიც იმპერიის ნანგრევებზე, უშუალო სამხედრო საფრთხის ფონზე გადაიდგა (მაცაბერიძე 2025, 147). საერთაშორისო აღიარების მოპოვების რთული გზა ნათლად აჩვენებს, თუ რაოდენ მჭიდროდ იყო გადაჯაჭვული მცირე ერების ბედი

დიდი სახელმწიფოების გეოპოლიტიკურ ინტერესებთან. დე-იურე აღიარება, რომელიც 1921 წლის იანვარში მოხდა, უდიდესი დიპლომატიური გამარჯვება იყო, თუმცა, სამწუხაროდ, მან ვეღარ შეძლო ქვეყნის დაცვა რამდენიმე კვირაში დაწყებული საბჭოთა რუსეთის აგრესიისგან (LEPL - DAVID AGHMASHENEBELI NATIONAL DEFENCE ACADEMY OF GEORGIA 2025, 103).

1.2. სახელმწიფო მმართველობის სისტემის ფორმირება: დამფუძნებელი კრება და კონსტიტუცია

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პოლიტიკური და სამართლებრივი სისტემის საფუძველი დამფუძნებელი კრება გახდა, რომელიც ქვეყნის პირველი ლეგიტიმური, საყოველთაო არჩევნების გზით არჩეული საკანონმდებლო ორგანო იყო. მისი მოწვევის აუცილებლობა ჯერ კიდევ 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტში იყო გათვალისწინებული (ენციკლოპედია-ლექსიკონი 2018, 113). 1918 წლის 22 ნოემბერს საქართველოს პარლამენტმა, რომელიც მანამდე ეროვნული საბჭოს სახელით ფუნქციონირებდა, დამფუძნებელი კრების არჩევნების დებულება დაამტკიცა. ეს დებულება ითვალისწინებდა საყოველთაო, თანასწორ, პირდაპირ და ფარულ არჩევნებს პროპორციული სისტემით, რაც იმდროინდელი ევროპისთვისაც კი მოწინავე დემოკრატიულ პრინციპებს ემყარებოდა (ჯინჭარაძე 2019, 23). არჩევნების თებერვალში დანიშვნას საგარეო-პოლიტიკური მნიშვნელობაც ჰქონდა, რადგან პარიზში სამშვიდობო კონფერენცია იხსნებოდა და საქართველოს დელეგაციას ლეგიტიმაციის მაღალი ხარისხი სჭირდებოდა (ჯინჭარაძე 2019, 24).

არჩევნები 1919 წლის 14-16 თებერვალს ჩატარდა, თუმცა რთული კლიმატური და პოლიტიკური ვითარების გამო ზოგიერთ რეგიონში დამატებითი არჩევნების გამართვა გახდა საჭირო (ენციკლოპედია-ლექსიკონი 2018, 113). არჩევნებში მონაწილეობის მისაღებად 15 პოლიტიკური პარტია დარეგისტრირდა. რეგისტრირებული 700 ათასამდე ამომრჩევლიდან ხმა 524 ათასმა მისცა, რაც იმ დროისთვის მაღალ აქტივობაზე მიუთითებს. არჩევნებში გამანადგურებელი გამარჯვება მოიპოვა საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ, რომელმაც ქალაქის მოსახლეობის 72%-ისა და სოფლის 82%-ის მხარდაჭერით 130 მანდატიდან 109 მიიღო. სწორედ პროპორციული საარჩევნო სისტემის წყალობით, კრებაში მოხვედრა სხვა პარტიებმაც შეძლეს: ეროვნულ-დემოკრატებმა და სოციალისტ-ფედერალისტებმა რვა-რვა მანდატი მიიღეს, ხოლო

სოციალისტ-რევოლუციონერებს ხუთი დეპუტატი ჰყავდათ. ამ სისტემის გარეშე, სოციალ-დემოკრატების დომინირების ფონზე, ოპოზიციური პარტიების წარმომადგენლობა კრებაში მინიმალური იქნებოდა (ჯინჭარაძე 2019, 24).

დამფუძნებელი კრების შემადგენლობა მრავალფეროვანი იყო. ქართველების გარდა, დეპუტატები იყვნენ სომხები, თათრები, ბერძნები, რუსები, ებრაელები, ოსები და აფხაზები, რომლებიც სოციალ-დემოკრატიული პარტიის სიით გავიდნენ. აღსანიშნავია, რომ კრების წევრებს შორის ხუთი ქალიც იყო: ელისაბედ ბოლქვაძე, ელეონორა ტერ-ფარსეგოვა-მახვილაძე, მინადორა ტოროშელიძე, ქრისტინე შარაშიძე და, მოგვიანებით, დეპუტატის გარდაცვალების შემდეგ სიით შესული ანა (ოლღა) სოლოღაშვილი. კრებაში ქართული ინტელიგენციის არაერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელიც იყო წარმოდგენილი, მაგალითად, შალვა ნუცუბიძე, სამსონ ფირცხალავა და გიორგი ლასხიშვილი (ჯინჭარაძე 2019, 24-25).

დამფუძნებელი კრების პირველი სხდომა 1919 წლის 12 მარტს, ყოფილი მეფისნაცვლის სასახლეში, საზეიმო ვითარებაში გაიხსნა. იმდროინდელი პრესა ამ დღეს „საქართველოს მეორე გაზაფხულს“ უწოდებდა. სხდომას უხუცესი დეპუტატი, 60 წლის სილიბისტრო ჯიბლაძე თავმჯდომარეობდა, ხოლო მდივნობდა ყველაზე ახალგაზრდა წევრი გოგიტა ფაღავა (ჯინჭარაძე 2019, 25-26). კრების თავმჯდომარედ კარლო ჩხეიძე აირჩიეს. პირველივე სხდომაზე დამფუძნებელმა კრებამ 1918 წლის 26 მაისის „საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტი“ დაადასტურა, რითაც კიდევ ერთხელ გაუსვა ხაზი ახალი რესპუბლიკის სამართლებრივ და ისტორიულ უწყვეტობას (ენციკლოპედია-ლექსიკონი 2018, 114).

დამფუძნებელი კრება, როგორც ქვეყნის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანო, მთავრობასაც ამტკიცებდა. 1919 წლის 21 მარტს კრებამ ნოე ჟორდანიას ხელმძღვანელობით ერთპარტიული, სოციალ-დემოკრატიული მთავრობა დაამტკიცა (ენციკლოპედია-ლექსიკონი 2018, 114). კრების საქმიანობის ძირითადი ნაწილი კომისიებში მიმდინარეობდა, სადაც კანონპროექტები მუშავდებოდა. სულ 23-მდე მუდმივი, დროებითი და მცირე კომისია შეიქმნა (ჯინჭარაძე 2019, 26). საყურადღებოა, რომ რამდენიმე კომისიას ოპოზიციური პარტიების წარმომადგენლები ხელმძღვანელობდნენ, რაც პოლიტიკური სისტემის განვითარებაზე მეტყველებს. მაგალითად, საბიბლიოთეკო კომისიის თავმჯდომარე

ეროვნულ-დემოკრატი ექვთიმე თაყაიშვილი იყო, ხოლო ხელოვნების კომისიის მდივანი - ამავე პარტიიდან გერონტი ქიქოძე (ენციკლოპედია-ლექსიკონი 2018, 119).

თავისი ხანმოკლე არსებობის განმავლობაში, 1919 წლის მარტიდან 1921 წლის მარტამდე, დამფუძნებელმა კრებამ 100-ზე მეტი კანონი მიიღო, რომლებმაც საფუძველი ჩაუყარა ახალი სახელმწიფოს ინსტიტუტებს (ჯინჭარაძე 2019, 27). კრებამ მიიღო კანონები მოქალაქეობის, აგრარული რეფორმის, წიაღისეულის ნაციონალიზაციის, სახელმწიფო ბანკის დაფუძნების, ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს შექმნისა და უზენაესი სასამართლოს - სენატის - დებულების შესახებ. სწორედ კრების პრეროგატივა იყო სახელმწიფო ბიუჯეტის დამტკიცება, საერთაშორისო ხელშეკრულებების რატიფიკაცია და ამნისტიის გამოცხადება. ამასთან, კრების დეკრეტებით დაარსდა ისეთი კულტურული და სამეცნიერო დაწესებულებები, როგორიცაა სამხატვრო გალერეა და ცენტრალური სამეცნიერო არქივი (ენციკლოპედია-ლექსიკონი 2018, 114).

დამფუძნებელი კრების მთავარი ამოცანა ქვეყნის ძირითადი კანონის - კონსტიტუციის შემუშავება იყო. ამ მიზნით შეიქმნა სპეციალური საკონსტიტუციო კომისია, რომლის თავმჯდომარედაც თავდაპირველად რაჟდენ არსენიძე, შემდეგ კი პავლე საყვარელიძე დაინიშნა. კომისიის მუშაობაში, დეპუტატების გარდა, მოწვეული იყვნენ ცნობილი მეცნიერები და საზოგადო მოღვაწეები, მათ შორის ივანე ჯავახიშვილი და ექვთიმე თაყაიშვილი. ამ „მცოდნე პირთათვის“ კრებამ სპეციალური გასამრჯელოც კი დააწესა და 1919 წლის მარტში ამ მიზნით 20 ათასი მანეთი გამოყო (ჯინჭარაძე 2019, 98; ენციკლოპედია-ლექსიკონი 2018, 119).

კონსტიტუციის პროექტის განხილვა 1920 წლის ივნისში დაიწყო და საბჭოთა რუსეთის ჯარების შემოსვლით გამოწვეულმა საგანგებო ვითარებამ პროცესი დააჩქარა. 1921 წლის 21 თებერვალს, როცა თბილისის მისადგომებთან უკვე ზარბაზნები ისროდა, დამფუძნებელმა კრებამ საქართველოს პირველი კონსტიტუცია მიიღო. როგორც გიორგი გვაზავა იხსენებდა, კრება თავგამოდებით მუშაობდა და მხოლოდ გათენებისას დაიშალა, როცა კონსტიტუცია საბოლოოდ დამტკიცდა (ჯინჭარაძე 2019, 98-99). 17 თავისა და 149 მუხლისგან შემდგარი ეს დოკუმენტი თავისი დროის მოწინავე დემოკრატიული კონსტიტუციების დონეზე იდგა (ჯინჭარაძე 2019, 99).

კონსტიტუციის ერთ-ერთი მთავარი პრინციპი სახელმწიფოს პოლიტიკური მოწყობის ფორმის განსაზღვრა იყო. პირველივე მუხლით საქართველო დემოკრატიულ რესპუბლიკად ცხადდებოდა. ეს ფორმა იმდენად არსებითად მიიჩნეოდა, რომ კონსტიტუციაში იგი „უცვლელ და მუდმივ“ ნორმად განმტკიცდა, რომლის გადასინჯვაც იკრძალებოდა (ჯავახიშვილი 2021, 175). ამგვარი კატეგორიულობა დიდწილად მონარქიის აღდგენის შიშით იყო განპირობებული, რადგან მაშინდელ პოლიტიკურ ელიტაში მონარქია თავისუფლების შეზღუდვასთან ასოცირდებოდა. დემოკრატიული რესპუბლიკის იდეას კი მხარს უჭერდნენ როგორც სოციალ-დემოკრატები, ისე ეროვნულ-დემოკრატები, რაც ამ საკითხზე ფართო პოლიტიკურ კონსენსუსზე მიუთითებს (ჯავახიშვილი 2021, 176).

კონსტიტუციის მიხედვით, სახელმწიფო ხელისუფლების წყარო ხალხი იყო. ეს ნიშნავდა, რომ სუვერენიტეტი ერს ეკუთვნოდა, რომელიც თავის ძალაუფლებას წარმომადგენლობითი ორგანოს - პარლამენტის - მეშვეობით ახორციელებდა. თუმცა პარლამენტის სუვერენიტეტიც შეზღუდული იყო, რადგან ის კონსტიტუციასა და თვით ხალხზე მაღლა არ იდგა. როგორც საკონსტიტუციო კომისიის დოკუმენტებშია აღნიშნული, „რაც კონსტიტუციით პარლამენტს არა აქვს გადაცემული, ის ხალხს აქვს დარჩენილი“ (მაცაბერიძე 2025, 150). ამრიგად, უმაღლესი სუვერენის სახელი ერს ეკუთვნოდა და მხოლოდ შემდეგ, შეზღუდული ფორმით - პარლამენტს (მაცაბერიძე 2025, 150).

კონსტიტუციის გვირგვინად მისი მესამე თავი ითვლებოდა, რომელიც მოქალაქეთა უფლებებს ეძღვნებოდა (ჯინჭარაძე 2019, 100). ის აუქმებდა სიკვდილით დასჯას, აწესებდა სიტყვისა და რწმენის თავისუფლებას, საყოველთაო საარჩევნო უფლებას ქალების ჩათვლით, ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს მძიმე დანაშაულებისთვის და უკანონო დაკავების აკრძალვას (ჯინჭარაძე 2019, 99; დოლიძე 2019, 35). სასამართლო ხელისუფლება დამოუკიდებლად და მხოლოდ კანონისადმი დაქვემდებარებულად ცხადდებოდა, მოსამართლეები კი არჩევითი უნდა ყოფილიყვნენ (დოლიძე 2019, 35).

განსაკუთრებით პროგრესული იყო მიდგომა ეროვნულ უმცირესობათა უფლებებისადმი, რასაც კონსტიტუციის მთელი მე-14 თავი მიეძღვნა. საკონსტიტუციო კომისიის წევრები მიზნად ისახავდნენ, შეექმნათ ისეთი დოკუმენტი, რომელიც სხვებისთვის სამაგალითო გახდებოდა (მაცაბერიძე 2025, 57). კონსტიტუცია ეროვნულ უმცირესობებს უზრუნველყოფდა თავისუფალი

სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული განვითარების, დედაენაზე სწავლა-განათლებისა და ეროვნულ-კულტურული საქმეების მართვის უფლებით. იმ თვითმმართველ ერთეულებში, სადაც უმცირესობა 20%-ს აღემატებოდა, საქმისწარმოება სახელმწიფო ენასთან ერთად ადგილობრივ ენაზეც დაიშვებოდა (მაცაბერიძე 2025, 58). საქართველო გახდა პირველი ქვეყანა მსოფლიოში, რომელმაც ეროვნული უმცირესობების უფლებები ასე დეტალურად და სრულყოფილად ასახა კონსტიტუციურ დონეზე (მაცაბერიძე 2025, 58).

დამფუძნებელი კრებისა და მის მიერ მიღებული კონსტიტუციის მოღვაწეობა საბჭოთა ოკუპაციამ შეწყვიტა. ბოლშევიკების კაპიტულაციის მოთხოვნაზე კრებამ უარი განაცხადა და 1921 წლის 17 მარტს ბათუმში გამართულ ბოლო სხდომაზე მთავრობას ემიგრაციაში მოღვაწეობის გაგრძელება დაავალა (ენციკლოპედია-ლექსიკონი 2018, 114). მიუხედავად იმისა, რომ 1921 წლის კონსტიტუციას პრაქტიკაში მოქმედების საშუალება არ მიეცა, მან დემოკრატიული, სამართლებრივი და ჰუმანური სახელმწიფოს მოდელი შექმნა, რომელიც დღემდე რჩება ქართული კონსტიტუციონალიზმის ისტორიულ საყრდენად (დოლიძე 2019, 34).

1.3. სოციალურ-ეკონომიკური რეფორმები: აგრარული, სასამართლო და განათლების პოლიტიკა

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის გამოცხადების შემდეგ, ახალი ხელისუფლების მთავარ ამოცანას პოლიტიკური სუვერენიტეტის დაცვასთან ერთად, სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკური საძირკვლის ჩაყრაც წარმოადგენდა. 1917 წლის რევოლუციის შემდეგ საზოგადოება ორი მთავარი საკითხის გადაწყვეტას მოელოდა: თავისუფლების მოპოვებასა და მიწის საკითხის მოგვარებას (ირემაძე 2024, 123-129). რადგან მოსახლეობის 80-90 პროცენტს გლეხობა შეადგენდა, სწორედ აგრარული რეფორმა იქცა ქვეყნის შიდა პოლიტიკის უმთავრეს ღერძად. ეროვნული თავისუფლება გლეხობისთვის შინაარსს კარგავდა, თუ მისი მატერიალური მდგომარეობა არ გაუმჯობესდებოდა (ირემაძე 2024, 192-198). აგრარულ რეფორმასთან ერთად, სასამართლო და განათლების სისტემების გარდაქმნამ გადამწყვეტი გავლენა მოახდინა ახალი, ევროპულ პრინციპებზე დაფუძნებული სახელმწიფოს მშენებლობის პროცესში.

აგრარული რეფორმა, რომელიც პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ აღმოსავლეთ და სამხრეთ ევროპის ბევრ ქვეყანაში დაიწყო, საქართველოსთვისაც

სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა (ირემაძე 2024, 123-129). რეფორმის მომზადება ჯერ კიდევ ამიერკავკასიის კომისარიატის პერიოდში დაიწყო, როდესაც 1917 წლის დეკემბერში გამოცემული დეკრეტით საეკლესიო, საუფლისწულო და მსხვილ მემამულეთა ზედმეტი მიწების ხალხის ხელში გადაცემა გადაწყდა (ირემაძე 2024, 123-129). დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ რეფორმა ორ ძირითად ეტაპად გაიყო: პირველი - მესაკუთრეთათვის ნორმაზე მეტი მიწების ჩამორთმევა, რომელიც 1918 წლის აგვისტოში დაიწყო და 1919 წლის შემოდგომაზე თითქმის დასრულდა; მეორე კი - ჩამორთმეული მიწების გლეხობისთვის გადაცემა (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 11-13). ამიერკავკასიის სეიმის 1918 წლის 7 მარტის კანონით, მესაკუთრეს 7-დან 40 დესეტინამდე მიწის დატოვების უფლება ეძლეოდა, კულტურის სახეობის მიხედვით (ირემაძე 2024, 123-129).

რეფორმის მთავარი საკანონმდებლო ბაზა საქართველოს პარლამენტმა 1919 წლის 28 იანვარს მიიღო, როდესაც დამტკიცდა კანონები „სახელმწიფო საადგილმამულო ფონდიდან მცხოვრებთათვის მამულის კერძო საკუთრებად მიცემისა“ და „ყოფილ სანადელო, სახაზინო და სხვა მიწების კერძო საკუთრებად გამოცხადების“ შესახებ (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 12). მიწა ახალ მესაკუთრეებს შეღავათიან ფასად გადაეცემოდათ, რაც პოლიტიკური, ეკონომიკური და ფინანსური თვალსაზრისით მიზანშეწონილად ჩაითვალა (ირემაძე 2024, 161-166). სოციალ-დემოკრატების ეს გადაწყვეტილება, მიწები გლეხობისთვის კერძო საკუთრებაში გადაეცათ, სოციალისტურ დოქტრინას ეწინააღმდეგებოდა. თუმცა, როგორც ნოე ჟორდანია იხსენებდა, ეს იყო „სპეციალური ქართული ხასიათის“ სოციალიზმი, რომელიც ეროვნულ ინტერესებს ემსახურებოდა - გლეხობას უნდა დაენახა, რომ დამოუკიდებლობამ მას მიწა და ცხოვრების ახალი საშუალებები მოუტანა (ირემაძე 2024, 192-198). ამ პოლიტიკას მოწინააღმდეგეებიც ჰყავდა: ეროვნულ-დემოკრატები მიწის საბაზრო ფასში გაყიდვას მოითხოვდნენ, ხოლო სოციალისტ-ფედერალისტები და სოციალისტ-რევოლუციონერები მიწის უფასოდ და სოციალიზაციის საფუძველზე გადაცემას ემხრობოდნენ, კერძო საკუთრების იდეის საპირისპიროდ (ირემაძე 2024, 161-166).

მიუხედავად იმისა, რომ რეფორმა მმართველმა პარტიამ პოლიტიკურ წარმატებად და რესპუბლიკის სიმტკიცის მთავარ საფუძვლად მიიჩნია, მისი შედეგები არაერთგვაროვანი იყო. დროის სიმცირის გამო, რეფორმამ მოსახლეობის ფართო ფენების მდგომარეობა არსებითად ვერ გააუმჯობესა (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 12). პრობლემას წარმოადგენდა მიწის არათანაბარი განაწილებაც; მაგალითად, დასავლეთ საქართველოში გლეხები „მიწის შიმშილს განიცდიდნენ“, რადგან მიწის დიდი ნაწილი ტყეებს ეკავა (ირემაძე 2024, 123-129). გარდა ამისა, სოფლის მეურნეობა ტექნიკურად ჩამორჩენილი იყო და მოსავლიანობით 4-5-ჯერ ჩამორჩებოდა ევროპულ მაჩვენებლებს (ირემაძე 2024, 123-129). 1920 წლისთვის ერთ სულ მოსახლეზე სასოფლო-სამეურნეო მიწის ფონდი მხოლოდ 1,3 დესეტინას შეადგენდა, რაც საკმაოდ დაბალი მაჩვენებელი იყო (ირემაძე 2024, 192-198). ამასთან, ტყეები, წყლები, საძოვრები და წიაღისეული სახელმწიფო საკუთრებაში დარჩა და განაწილებას არ დაექვემდებარა (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 11-13).

სახელმწიფოებრიობის მშენებლობისთვის დამოუკიდებელი, დემოკრატიული სასამართლო სისტემის ჩამოყალიბებაც არსებითი იყო. ხელისუფლების მთავარი ამოცანა სასამართლოს აღმასრულებელი ორგანოებისგან გამიჯვნა და მისი დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფა იყო (ჯინჭარაძე 2019, 29-36). ტერმინი „სასამართლო ხელისუფლება“ ქართულ სინამდვილეში პირველად სწორედ დემოკრატიული რესპუბლიკის კანონმდებლობაში, კერძოდ, 1919 წლის 29 ივლისის კანონში „საქართველოს სენატის დებულების შემოღებისა“ გამოიყენეს (ჯინჭარაძე 2019, 34-41). დამფუძნებელი კრება გაემიჯნა მართლმსაჯულების ფუნქციებს და აღიარა, რომ სასამართლოს გადაწყვეტილებების გადასინჯვა მის კომპეტენციას სცილდებოდა, რადგან ეს მის ძირითად, საკანონმდებლო საქმიანობას შეაფერხებდა (ჯინჭარაძე 2019, 34-41).

სასამართლო რეფორმამ რამდენიმე ინსტიტუტი შექმნა. 1918 წლის 24 სექტემბრის კანონით, ყველა ქალაქსა და სამაზრო ცენტრში „მომრიგებელ მოსამართლეთა“ თანამდებობები დაარსდა, რომლებიც არჩევითი იყვნენ (ჯინჭარაძე 2019, 34-41; დოლიძე 2019, 2-13). 1919 წლის 17 იანვრის კანონით კი შემოიღეს „ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო“, რომელიც მძიმე სისხლის სამართლის, პოლიტიკურ და ბეჭდვით დანაშაულებს განიხილავდა (ჯინჭარაძე

2019, 34-41). სისტემის უმაღლეს რგოლს სენატი წარმოადგენდა, რომელიც 1919 წლის 29 ივლისის კანონით დაარსდა. სენატი, როგორც საკასაციო ინსტანცია, ზედამხედველობდა კანონების დაცვას მთელი ქვეყნის ტერიტორიაზე და ანგარიშვალდებული იყო პარლამენტის წინაშე (ჯინჭარაძე 2019, 34-41). სენატის დაარსებამდე მომრიგებელი მოსამართლის დროებით გათავისუფლება იუსტიციის მინისტრის კომპეტენცია იყო, თუმცა შემდეგ ეს უფლება უმაღლეს სასამართლოს გადაეცა (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 207-210).

რეფორმის გატარებას სერიოზული სირთულეები ახლდა. ერთ-ერთი მთავარი პრობლემა კვალიფიციური იურიდიული კადრების მწვავე ნაკლებობა იყო, რადგან იურისტების უმრავლესობა არაქართველი იყო და ახალი სისტემის მშენებლობაში მონაწილეობას თავს არიდებდა (ჯინჭარაძე 2019, 29-36). ამას ემატებოდა სახელმწიფო ბიუროკრატიული აპარატის მოუწესრიგებლობა; ადმინისტრაციის მოხელეები ხშირად არ ასრულებდნენ სასამართლოს მოთხოვნებს, რაც მართლმსაჯულების განხორციელებას აფერხებდა (დოლიძე 2019, 70-78). ამავდროულად, ხელისუფლება ცდილობდა დაეცვა ბალანსი სამართალწარმოების გაქართულებასა და ეროვნულ უმცირესობათა უფლებებს შორის. მართალია, საქმისწარმოება სახელმწიფო, ქართულ ენაზე უნდა წარმართულიყო, მაგრამ იმ რაიონებში, სადაც ეროვნული უმცირესობა მოსახლეობის 20%-ს შეადგენდა, საქმე მათ ენაზეც უნდა განხილულიყო. მეტიც, მომრიგებელი მოსამართლეობის კანდიდატს ქართული ენის გარდა, მოეთხოვებოდა იმ ენის ცოდნაც, რომელზეც უბნის მოსახლეობის 20% მაინც საუბრობდა (დოლიძე 2019, 70-78).

სოციალურ პოლიტიკაში საყოველთაო განათლების რეფორმა ერთ-ერთ უმთავრეს მიღწევად ითვლება (ირემაძე 2024, 192-198). რეფორმატორების მიზანი განათლების ნაციონალიზაცია, დემოკრატიზაცია და ქართული რეალობის ევროპულ საგანმანათლებლო სისტემასთან დაახლოება იყო (ხვედელიანი 2024, 2-7). ამ პროცესის იდეურ სათავეებთან დიმიტრი უზნაძე იდგა, რომელიც ჯერ კიდევ 1917 წელს, კავკასიის მასწავლებელთა ყრილობაზე, სკოლის რეფორმის, სწავლების მშობლიურ ენაზე გადაყვანისა და მოსწავლეებში სამოქალაქო ცნობიერების ჩამოყალიბების აუცილებლობაზე საუბრობდა (ხვედელიანი 2024,

24-28). მისი აზრით, სკოლა „პატარა სახელმწიფოს“ უნდა დამსგავსებოდა, რომელიც თავისუფალ პიროვნებას აღზრდიდა (ხვედელიანი 2024, 24-28).

განათლების რეფორმის პრაქტიკული განხორციელება 1918 წლის 26 მაისს სახალხო განათლების სამინისტროს შექმნით დაიწყო, რომლის მთავარ ამოცანებს ახალი სკოლების გახსნა, მასწავლებელთა მომზადება და სასწავლო პროგრამების შემუშავება წარმოადგენდა (კავკასიის უნივერსიტეტის გამომცემლობა / ჩაუცასუს Uნივერსიტყ Pუბლისჰერს 2018, 303-307). ერთ-ერთ პირველ და საყურადღებო ნაბიჯს სკოლების „გაეროვნება“, ანუ ქართულ ენაზე სწავლებაზე გადასვლა წარმოადგენდა, რაც 1918-1919 სასწავლო წელს დასრულდა (ფართლაძე 2017, 218-224). ამ პროცესის გვირგვინი კი 1918 წლის 26 იანვარს ქართული უნივერსიტეტის დაარსება იყო, რაც 26 მაისის, ანუ დამოუკიდებლობის გამოცხადების, „წინამორბედად“ და ერთ-ერთ „უდიდეს დედაბოძად“ შეფასდა (ხვედელიანი 2024, 24-28). შეიქმნა სასწავლო კომიტეტი ივანე ჯავახიშვილის თავმჯდომარეობით, რომელიც ახალი სახელმძღვანელოებისა და სასწავლო გეგმების შედგენაზე მუშაობდა (ფართლაძე 2017, 218-224).

რეფორმის პროცესი აქაც სირთულეების გარეშე არ მიმდინარეობდა. მთავარ პრობლემად რჩებოდა კვალიფიციური მასწავლებლებისა და ახალი, ქართულენოვანი სახელმძღვანელოების ნაკლებობა (ფართლაძე 2017, 218-224). სერიოზულ გამოწვევას წარმოადგენდა სამეცნიერო ტერმინოლოგიის უნიფიცირება, რისთვისაც სპეციალური კომისია შეიქმნა (კავკასიის უნივერსიტეტის გამომცემლობა / ჩაუცასუს Uნივერსიტყ Pუბლისჰერს 2018, 303-307). ამასთანავე, ქვეყანაში არსებული მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობისა და ინფლაციის გამო, მასწავლებელთა და მოსწავლეთა მატერიალური პირობები დაბალ დონეზე რჩებოდა (ფართლაძე 2017, 218-224). ეროვნული უმცირესობების საკითხი აქაც აქტუალური იყო. მათ შეინარჩუნეს საკუთარ ენაზე სწავლის უფლება, თუმცა მათ სკოლებში სავალდებულო გახდა ქართული ენისა და ლიტერატურის, საქართველოს ისტორიისა და გეოგრაფიის სწავლება (ფართლაძე 2017, 218-224).

თავი II. საგარეო პოლიტიკა, გამოწვევები და საბჭოთა ოკუპაცია

2.1. საგარეო პოლიტიკური ვექტორი: ურთიერთობები ევროპის სახელმწიფოებთან და მეზობლებთან

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნისთანავე, 1918 წლის 26 მაისს, ახალი სახელმწიფოს მთავარ საზრუნავად საერთაშორისო აღიარების მოპოვება და ქვეყნის სუვერენიტეტის დაცვა იქცა. დამოუკიდებლობის აქტში გაცხადებული მუდმივი ნეიტრალიტეტის პოლიტიკა (მაცაბერიძე 2025, 93) პრაქტიკაში რთულად განსახორციელებელი აღმოჩნდა, რადგან ქვეყანა მტრული იმპერიების გარემოცვაში იმყოფებოდა და იძულებული იყო, მუდმივად ევროპულ სახელმწიფოებსა და მეზობლებს შორის ლავირება ეცადა. ამ პერიოდის საგარეო პოლიტიკა ორ ძირითად მიმართულებად იყოფა: ურთიერთობა ევროპის დიდ სახელმწიფოებთან, როგორებიც იყვნენ გერმანია და დიდი ბრიტანეთი, და ურთიერთობა მეზობელ ქვეყნებთან, მათ შორის სომხეთთან და რუსეთის სხვადასხვა პოლიტიკურ ძალასთან.

საქართველოს პირველი რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკაში პირველი და ერთ-ერთი ყველაზე არსებითი პარტნიორი გერმანიის იმპერია იყო. როგორც შალვა ამირეჯიბი ხატოვნად აღნიშნავდა, „საქართველოს რესპუბლიკა მაისში დაიბადა. მისი ბებიაქალი გერმანია იყო“ (ჯანელიძე n.d., 4). სწორედ გერმანიამ იხსნა ახლადშექმნილი სახელმწიფო ოსმალეთის იმპერიისგან, რომელიც საქართველოს ტერიტორიის დიდ ნაწილს იკავებდა და თბილისისკენ მოიწევდა. 1918 წლის 28 მაისს ფოთში გაფორმდა ხელშეკრულება, რომლითაც გერმანია დე ფაქტო ცნობდა საქართველოს დამოუკიდებლობას და მის ტერიტორიაზე სამხედრო, ფინანსურ და სავაჭრო საკითხებს აწესრიგებდა (ჯანელიძე n.d., 5). ამ შეთანხმების საფუძველზე, ივნისში საქართველოში გენერალ ფონ კრესენშტაინის მეთაურობით გერმანული სამხედრო-დიპლომატიური მისია და ორი ბავარიული ათასეული შემოვიდა, რომელთა რაოდენობაც მოგვიანებით 19 ათას მებრძოლამდე გაიზარდა (ჯანელიძე n.d., 5).

გერმანიასთან ურთიერთობა მხოლოდ პოლიტიკური მხარდაჭერით არ შემოიფარგლებოდა. გერმანული სამხედრო ნაწილები ქართულ ჯართან ერთად იბრძოდნენ ოსმალეთის წინააღმდეგ, მაგალითად, ბორჩალოს მაზრაში შეჭრილი ასკერები სწორედ ერთობლივი ძალისხმევით განდევნეს, რა დროსაც ოთხი

გერმანელი ჯარისკაცი დაიღუპა (ბალახაძე 2021, 92). ქართველი პოლიტიკოსები, ბუნებრივია, აცნობიერებდნენ, რომ გერმანია უანგაროდ არ მოქმედებდა. მთავრობის ოფიციოზიც კი წერდა, რომ გერმანელები საქართველოში „მარგანეცის, სპილენძის, ხე-ტყისა და ქვეყნის სხვა ბუნებრივი სიმდიდრის გულისთვის“ მოვიდნენ (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 374). ამ მიზნით ბერლინში გაემგზავრა ქართული დელეგაცია ნიკო ნიკოლაძის, აკაკი ჩხენკელისა და ზურაბ ავალიშვილის შემადგენლობით, რომელმაც გერმანულ ბანკებთან სესხის გამოყოფის თაობაზე შეთანხმებას მიაღწია, თუმცა პირველ მსოფლიო ომში გერმანიის დამარცხების გამო ამ გეგმების განხორციელება ვეღარ მოხერხდა (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 374).

მიუხედავად პრაგმატული ინტერესებისა, გერმანიასთან ურთიერთობა პარტნიორულ ხასიათს ატარებდა. გენერალი ფონ კრესი თბილისში ჩამოსვლისას აცხადებდა: „ჩვენ აქ ვიმყოფებით არა როგორც გამარჯვებულები, არამედ როგორც მეგობრები“ (ჯანელიძე n.d., 5). ამ სიტყვებს კონკრეტული საქმეებიც ამყარებდა. 1918 წელს თბილისში დაარსდა გერმანულ-ქართული კულტურული საზოგადოება, გერმანიის მთავრობამ ქართველი მოსწავლეებისთვის 10 სტიპენდია დააწესა, ბერლინში კი ქართული სამეცნიერო ჟურნალი „ევროპის მოამბე“ დაფუძნდა (ჯანელიძე n.d., 79; ბალახაძე 2021, 92). ნოე ჟორდანიაც კი, რომელიც იდეოლოგიურად მონარქისტული გერმანიისგან შორს იდგა, აღნიშნავდა, რომ გერმანელებმა საქართველოს სუვერენიტეტის პატივისცემისა და შიდა საქმეებში ჩაურევლობის „დაუვიწყარი მაგალითი“ მისცეს (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 374).

თუმცა, ურთიერთობა სრულიად უპრობლემოც არ ყოფილა. ქართული პრესა, კერძოდ გაზეთი „ერთობა“, აკრიტიკებდა გერმანელ ჯარისკაცებს, რომლებიც ადგილობრივი მოსახლეობისთვის ისედაც მწირ სურსათს ყიდულობდნენ და გერმანელი კოლონისტების სასარგებლოდ ერეოდნენ ადგილობრივ კონფლიქტებში (ჯანელიძე n.d., 80; ბალახაძე 2021, 96). თავად გენერალი ფონ კრესიც თავის მემუარებში აღიარებდა, რომ ზოგიერთ შენაერთში დისციპლინა მოიკოჭლებდა და ოფიცრები თვითნებურად „სასიკვდილო განაჩენებს

გამოიტანდნენ და აღასრულებდნენ“ (ჯანელიძე n.d., 81; ბალახაძე 2021, 97). მიუხედავად ამ ექსცესებისა, გერმანიის როლი მაინც დადებითად ფასდებოდა. პირველ მსოფლიო ომში დამარცხების შემდეგ, როცა გერმანია იძულებული გახდა, ჯარები გაეყვანა, საქართველოს მთავრობამ ისინი პატივით გააცილა და ბევრი ჯარისკაცი და ოფიცერი თამარ მეფის ორდენითაც კი დააჯილდოვა (ჯანელიძე n.d., 13).

გერმანიის მარცხის შემდეგ რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკური ორიენტაცია ანტანტის ქვეყნებისკენ, უპირველესად კი დიდი ბრიტანეთისკენ, შეიცვალა. ეს ურთიერთობა გერმანულისგან ძირეულად განსხვავდებოდა. ბრიტანული ჯარები საქართველოში მთავრობის მოწვევით არ შემოსულან, ისინი რეგიონში პირველი მსოფლიო ომის „მემკვიდრეობით“ აღმოჩნდნენ (ჯანელიძე n.d., 6). ბრიტანელ სარდლებს, როგორებიც იყვნენ ფორესტიე-უოკერი, ტომსონი და კორი, საქართველოს ხელისუფლების მიმართ კეთილგანწყობილი დამოკიდებულება არ ჰქონიათ და ხშირად ქვეყნის ინტერესების საწინააღმდეგოდაც მოქმედებდნენ (ჯანელიძე n.d., 7-8). ლონდონშიც კი არ არსებობდა ერთიანი პოლიტიკა: საგარეო საქმეთა მინისტრი ლორდი კერზონი რეგიონში აქტიურობის მომხრე იყო, ხოლო უინსტონ ჩერჩილი მის კურსს არ იზიარებდა (ჯანელიძე n.d., 8).

ბრიტანეთის მთავარი მიზანი რეგიონის ანტიბოლშევიკურ პლაცდარმად გამოყენება იყო. ამიტომ ისინი გამუდმებით ცდილობდნენ საქართველოს ჩათრევას გენერალ დენიკინის „მოხალისეთა არმიასთან“ ალიანსში, რაზეც ქართული მთავრობა კატეგორიულ უარს ამბობდა. დენიკინი, რომელიც „ერთიანი და განუყოფელი“ რუსეთის აღდგენაზე ოცნებობდა და საქართველოს დამოუკიდებლობას საფრთხედ აღიქვამდა, ქვეყნისთვის ბოლშევიკებზე არანაკლებ საფრთხეს წარმოადგენდა (ჩაჩხიანი n.d., 7). ამის მიუხედავად, ბრიტანელები შუამავლობდნენ კიდეც, რომ საქართველოს დენიკინის დამარცხებული არმიის ნარჩენები შეეფარებინა, რაზეც მთავრობა 1920 წლის მარტში დათანხმდა და ფოთში მათთვის ბანაკიც კი მოაწყო (ჩაჩხიანი n.d., 6-7). ეს ნათლად აჩვენებს, თუ რა რთულ დიპლომატიურ თამაშში იყო ჩართული ახალგაზრდა რესპუბლიკა.

ეკონომიკური თვალსაზრისით ბრიტანეთი საქართველოს მიმართ დიდი ინტერესით არ გამოირჩეოდა. 1919 წლის თებერვალში გენერალ უოკერთან

შეხვედრისას ნოე ჟორდანიამ პირდაპირ მიიღო პასუხი, რომ „სოციალიზაციის პირობებში მოკავშირეთა კაპიტალი აქ ვერ მოვა“ (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 375). მიუხედავად ამისა, საქართველოს მთავრობა მაინც ცდილობდა კრედიტის მოპოვებას. 1920 წელს ლონდონში გაიგზავნა მისია, რომელმაც შეთანხმებას მიაღწია 1,5 მილიონი გირვანქა სტერლინგის სესხზე. ეს თანხა საკმარისი იქნებოდა ქართული ბონის კურსის გასამყარებლად და ერთი წლის ბიუჯეტის დასაფარადაც კი, მაგრამ საბჭოთა რუსეთის ოკუპაციის გამო ხელშეკრულების რეალიზაცია ვერ მოხერხდა (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 375). ბრიტანეთმა, დიდწილად საქართველოში ბრიტანეთის უმაღლესი კომისრის, ოლივერ უორდროპის, ძალისხმევით, 1920 წლის იანვარში ქვეყანა დე ფაქტო ცნო, თუმცა იმავე წლის ივლისში ჯარები ბათუმიდანაც გაიყვანა და საქართველო ფაქტობრივად რუსეთის პირისპირ მარტო დატოვა (ჯანელიძე n.d., 8).

გერმანიასა და ბრიტანეთთან ურთიერთობის პარალელურად, საქართველოს მთავრობა აქტიურად მუშაობდა საერთაშორისო აღიარების მოსაპოვებლად. 1919 წელს პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე გაიგზავნა დელეგაცია კარლო ჩხეიძის მეთაურობით. თავდაპირველად მოკავშირეები „საქართველოს საკითხს“ „რუსეთის საკითხის“ ნაწილად განიხილავდნენ, რაც ქართული დელეგაციის უკმაყოფილებას იწვევდა (ჯანელიძე n.d., 9). როდესაც რუსეთში ბოლშევიკების გამარჯვება ცხადი გახდა, დასავლეთმა წამოწია ე.წ. მანდატის საკითხი. საქართველოს მანდატი ჯერ იტალიას შესთავაზეს, რომელმაც ინტერესი გამოიჩინა და მისია გამოგზავნა კიდეც, მაგრამ იტალიაში მთავრობის ცვლილების გამო ეს საკითხი დღის წესრიგიდან მოიხსნა (ჯანელიძე n.d., 10). აშშ-ის პრეზიდენტ უილსონის იდეა სომხეთთან ერთად საქართველოზე ამერიკული მანდატის დაწესების შესახებაც კონგრესმა უარყო (ჯანელიძე n.d., 9).

უდიდესი იმედგაცრუება იყო ერთა ლიგაში გაწევრიანებაზე უარი. საქართველოსთვის, რომელიც დამოუკიდებლობის გარანტს ეძებდა, ეს ორგანიზაცია სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი ჩანდა. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს კანდიდატურას მხარს უჭერდნენ ისეთი ცნობილი ფიგურები, როგორებიც იყვნენ ნორვეგიელი ფრიტიოფ ნანსენი და ბრიტანელი ლორდი რობერტ სესილი, კენჭისყრისას საქართველომ საჭირო 16 ხმიდან მხოლოდ 10

მიიღო. უარის მთავარ მოტივად დასახელდა ის, რომ ერთა ლიგა ვერ შეძლებდა ევროპის განაპირას მდებარე ქვეყნის დაცვას აგრესორისგან (LEPL - DAVID AGHMASHENEBELI NATIONAL DEFENCE ACADEMY OF GEORGIA 2025, 102; ჯანელიძე n.d., 10). ბედის ირონიით, ეს პროგნოზი გამართლდა. დე იურე აღიარება კი მხოლოდ 1921 წლის იანვრის ბოლოს მოვიდა ისეთი ქვეყნებისგან, როგორებიც იყვნენ საფრანგეთი, ინგლისი, იტალია, იაპონია და ბელგია, თუმცა ეს უკვე ძალიან გვიანი იყო (ჯანელიძე n.d., 11).

თუ ევროპულ სახელმწიფოებთან ურთიერთობა რთული იყო, მეზობლებთან ვითარება კიდევ უფრო დაძაბული აღმოჩნდა. განსაკუთრებით რთული იყო ურთიერთობა სომხეთთან. სომხეთის ხელისუფლება, რომელსაც მოკავშირეთა და აშშ-ის პრეზიდენტ უილსონის მხარდაჭერის გადაჭარბებული იმედი ჰქონდა, უკომპრომისო პოზიციას იკავებდა. ისინი არ კმაყოფილდებოდნენ შავ ზღვაზე გასასვლელის გარანტიით და თამამი ტერიტორიული პრეტენზიებით გამოდიოდნენ: ითხოვდნენ საზღვრის მდინარე ჭოროხზე გავლებას, ბათუმის ნავსადგურის ნაწილს და ბათუმთან დამაკავშირებელი სარკინიგზო ხაზის ექსტერიტორიულობას (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 368). 1919 წლის 3 ნოემბერს თბილისში ორი ხელშეკრულებაც დაიდო, ერთი სადავო საკითხების არბიტრაჟით გადაწყვეტაზე, მეორე კი თავისუფალ ტრანზიტზე, მაგრამ ამან ძირითადი პრობლემები ვერ მოაგვარა (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 368).

სომხეთის ამგვარმა პოლიტიკამ ის სრულ იზოლაციაში მოაქცია. საქართველოსთან დაძაბული ურთიერთობის შემდეგ მას კონფლიქტი აზერბაიჯანთანაც მოუვიდა 1920 წლის გაზაფხულზე. თვითიზოლაციის დამღუპველი შედეგი კი მაშინ გამოჩნდა, როდესაც 1920 წლის ნოემბერში ქემალისტური თურქეთის არმია ყარსსა და ალექსანდროპოლში შეიჭრა. სომხეთს ფაქტობრივად არავინ გამოესარჩლა, არც საქართველო და არც აზერბაიჯანი. ერთადერთი „შემწე“ ბოლშევიკური რუსეთი აღმოჩნდა, რომელმაც თურქეთის აგრესია კი შეაჩერა, მაგრამ სანაცვლოდ სომხეთის დამოუკიდებლობას მოუღო ბოლო და ის საბჭოთა რესპუბლიკად აქცია (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 368).

საბოლოო ჯამში, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკა გადარჩენისთვის ბრძოლის მაგალითი იყო. მთავრობამ გამოავლინა დიპლომატიური მოქნილობა, როცა გერმანული ორიენტაციიდან ანტანტისკენ გადაიხარა, თუმცა ვერცერთმა დიდმა სახელმწიფომ ვერ უზრუნველყო საქართველოს უსაფრთხოების რეალური გარანტიები. საერთაშორისო თანამეგობრობამ, კერძოდ კი ერთა ლიგამ, ქვეყანა ფაქტობრივად ბედის ანაბარა მიატოვა. მიუხედავად იმისა, რომ 1920 წლის 7 მაისს საბჭოთა რუსეთმა საქართველოს დამოუკიდებლობა დე იურე აღიარა, მან ეს ხელშეკრულება მალევე დაარღვია (LEPL - DAVID AGHMASHENEBELI NATIONAL DEFENCE ACADEMY OF GEORGIA 2025, 102). რეგიონული იზოლაციისა და საერთაშორისო მხარდაჭერის არარსებობის პირობებში, ახალგაზრდა რესპუბლიკის ბედი 1921 წლის თებერვალ-მარტში რუსეთის სამხედრო აგრესიამ გადაწყვიტა.

2.2. ეროვნული უმცირესობების პოლიტიკა და ტერიტორიული კონფლიქტები

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებლებისთვის ეროვნულ უმცირესობათა უფლებების დაცვა სახელმწიფოს დემოკრატიული ხასიათის ერთ-ერთი მთავარი საზომი იყო. ეს მიდგომა ჯერ კიდევ დამოუკიდებლობის გამოცხადების დღეს, 1918 წლის 26 მაისს, ნოე ჟორდანიას სიტყვებში გამოჩნდა, როდესაც მან განაცხადა, რომ სახელმწიფოს ფარგლებში მცხოვრები უმცირესობები ისეთივე უფლებამოსილნი იქნებოდნენ, როგორიც ქართველი მოსახლეობა (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 153). ეს პრინციპი დამოუკიდებლობის აქტის მე-5 და მე-6 მუხლებშიც აისახა, რომლებიც ყველა მოქალაქის სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების თანასწორობასა და ქვეყნის ტერიტორიაზე მოსახლე ყველა ერის თავისუფალი განვითარების უზრუნველყოფას ითვალისწინებდა (მაცაბერიძე 2025, 57). სავარაუდოდ, ქართველ პოლიტიკოსებზე გავლენა იმანაც მოახდინა, რომ რუსეთის იმპერიაში თავად იყვნენ ეთნიკური უმცირესობის მდგომარეობაში და კარგად ესმოდათ, რა სირთულეებთან იყო დაკავშირებული სხვა სახელმწიფოში ცხოვრება (გუნცაძე 2022, 12).

პოლიტიკურ დეკლარაციებს მალევე მოჰყვა პრაქტიკული ნაბიჯები. 1918 წლის 13 სექტემბრის კანონით, ეროვნულ საბჭოში ეთნიკური უმცირესობებისთვის 26 ადგილი გამოიყო, რომლებიც შემდეგნაირად განაწილდა: სომხებს - 10, თათრებს (აზერბაიჯანელებს) - 4, აფხაზებს - 3, რუსებსა და ოსებს - 2-2, ქართველ

ისრაელებს - 2, ხოლო ებრაელებს, ბერძნებსა და გერმანელებს - თითო-თითო ადგილი (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 153). თავდაპირველად, კანდიდატებისთვის ქართული ენის ცოდნა სავალდებულო მოთხოვნა იყო, თუმცა 1918 წლის 15 ოქტომბერს პარლამენტის რეგლამენტში შეტანილი ცვლილებით, დეპუტატს, რომელმაც ქართული არ იცოდა, სიტყვის წარმოთქმა მშობლიურ ენაზეც შეეძლო, თუ პრეზიდიუმის ერთ-ერთი წევრი მაინც ფლობდა ამ ენას (გუნცაძე 2022, 147; ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 153). ადგილობრივ დონეზეც, 1919 წლის 11 იანვრის კანონით, თვითმმართველობის ორგანოებში საქმის წარმოება სახელმწიფო ენასთან ერთად ეთნიკური უმცირესობისთვის გასაგებ ენაზეც დაშვებული იყო (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 152).

განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობოდა კულტურულ-საგანმანათლებლო უფლებებს. განათლების სამინისტროს რეფორმის შედეგად, ეთნიკური უმცირესობების წარმომადგენლებს პირველდაწყებითი და, ზოგ შემთხვევაში, საშუალო განათლების უფასოდ მიღება შეეძლოთ. 1920 წლის მონაცემებით, საქართველოში ეთნიკურ უმცირესობათა 306 სკოლა ფუნქციონირებდა, მათ შორის 81 სომხური, 66 ბერძნული, 60 რუსული, 48 ოსური, 31 აზერბაიჯანული და 20 აფხაზური (გუნცაძე 2022, 12; ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 152). ამასთან, თბილისის სასწავლებლების ნაწილი შერეული პრინციპით ნაწილდებოდა, სადაც ქართველი, რუსი და სომეხი მოსწავლეები ერთად სწავლობდნენ, რაც ინტეგრაციას უწყობდა ხელს (ხვედელიანი 2024, 119). განაპირა კუთხეების ქართველი და არაქართველი ახალგაზრდებისთვის კი სტიპენდიების სახით 200 ათასი მანეთი გამოიყო (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 152).

ეს პოლიტიკა საკანონმდებლო დონეზეც განმტკიცდა. ლ. ნათაძის მიერ შემუშავებული კონცეფციის საფუძველზე, ეთნიკურ უმცირესობებს უფლება მიეცათ, შეექმნათ „ეროვნული კავშირები“ - თვითმმართველი ერთეულები, რომლებიც კულტურული ავტონომიით ისარგებლებდნენ და მათი საქმიანობა კულტურულ-საგანმანათლებლო სფეროთი შემოიფარგლებოდა (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 152).

ეროვნულ უმცირესობათა უფლებების დაცვის კულმინაცია 1921 წლის კონსტიტუცია გახდა, რომლის მე-14 თავი („ეროვნულ უმცირესობათა უფლება“, მუხლები 129-137) მთლიანად ამ საკითხს მიეძღვნა (გუნცაძე 2022, 147-148). კონსტიტუცია კრძალავდა უმცირესობების თავისუფალი სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული განვითარების შეზღუდვას, უზრუნველყოფდა მშობლიურ ენაზე სწავლა-აღზრდას და კულტურულ-საგანმანათლებლო საჭიროებებისთვის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან მოსახლეობის რაოდენობის პროპორციულად თანხების გამოყოფას (მაცაბერიძე 2025, 58). უფრო მეტიც, ადგილობრივ მმართველობაში, სადაც რომელიმე ეროვნული უმცირესობა 20%-ს აღემატებოდა, საქმის წარმოება მათ ენაზეც იყო დაშვებული (გუნცაძე 2022, 148).

მიუხედავად ამისა, დემოკრატიული რესპუბლიკის პოლიტიკა კრიტიკის საგანიც გამხდარა. მაგალითად, ისტორიკოსი ფირუზ ქაზემზადე თავის ნაშრომში „ბრძოლა ამიერკავკასიისათვის 1917-1921“ საქართველოს ხელისუფლებას „გადაჭარბებულ ნაციონალიზმში“ ადანაშაულებდა. მისი აზრით, ქართულის ერთადერთ სახელმწიფო ენად გამოცხადებამ, რევოლუციის წითელი დროშის ეროვნულით ჩანაცვლებამ და დამფუძნებელ კრებაში მხოლოდ ქართულად საუბრის უფლებამ უმუშევრად დატოვა რუსი და სომეხი მოქალაქეები (ხვედელიანი 2024, 119). ეს შეფასებები კი ცალმხრივად გამოიყურება, რადგან პარლამენტში სხვა ენებზე გამოსვლა მალევე დაიშვა. ამასთან, იყო უკმაყოფილება უმცირესობების მხრიდანაც, რომელთა ნაწილი კულტურულ ავტონომიაზე მეტს - პოლიტიკურ ან ტერიტორიულ ავტონომიას ითხოვდა, რასაც საქართველოს ხელისუფლება სახელმწიფოს ერთიანობის შენარჩუნების მიზნით არ თანხმდებოდა (მაცაბერიძე 2025, 59).

პროგრესული ეროვნული პოლიტიკის მიუხედავად, ახალგაზრდა რესპუბლიკას მწვავე ტერიტორიულ კონფლიქტებთან მოუწია გამკლავება, რომელთა უმრავლესობას გარე ძალები, უპირველესად კი საბჭოთა რუსეთი, აქტიურად აქეზებდნენ (ხვედელიანი 2024, 119). რუსეთი საქართველოს დასასუსტებლად „მეხუთე კოლონის“ გაძლიერებას ცდილობდა, რისთვისაც აფხაზ და ოს სეპარატისტებსა და საქართველოში მცხოვრებ რუსულ მოსახლეობასაც იყენებდა (კავკასიის უნივერსიტეტის გამომცემლობა / ჩაუცასუს Uნივერსიტყ Pუბლისჰერს 2018, 228). ამ სტრატეგიის ერთ-ერთი ყველაზე ნათელი

გამოვლინება შიდა ქართლის მთიანეთში, იგივე „სამხრეთ ოსეთში“, მომხდარი ანტისამთავრობო გამოსვლები იყო.

ოსი ბოლშევიკების ანტისახელმწიფოებრივი მოქმედებები 1918-1920 წლებში სამ ეტაპად განვითარდა. პირველი აჯანყება 1918 წლის მარტში დაიწყო, რომელიც თავდაპირველად ეკონომიკურ (მიწის დაყოფა) და ადმინისტრაციულ მოთხოვნებს აყენებდა, თუმცა მალევე სამხედრო თავდასხმაში გადაიზარდა და 19 მარტს აჯანყებულებმა ცხინვალი დაიკავეს. სახალხო გვარდიამ ქალაქზე კონტროლი 22 მარტს აღადგინა (გუნცაძე 2022, 12; კავკასიის უნივერსიტეტის გამომცემლობა / ჩაუცასუს Uნივერსიტყ Pუბლისჰერს 2018, 229). 1919 წლიდან მოთხოვნები უფრო პოლიტიკური გახდა - ოსებმა ცხინვალის ცენტრით ცალკე ადმინისტრაციული ერთეულის (უეზდის) შექმნა მოითხოვეს, რაზეც საქართველოს მთავრობისგან უარი მიიღეს (გუნცაძე 2022, 12). ყველაზე მასშტაბური კი 1920 წლის აჯანყება იყო, როდესაც ოსმა ბოლშევიკებმა, რუსეთის კომუნისტური პარტიისგან მხარდაჭერილებმა, როკის რაიონში საბჭოთა რესპუბლიკა გამოაცხადეს და საქართველოსგან გამოყოფა და საბჭოთა რუსეთთან შეერთება მოითხოვეს. საბჭოთა რუსეთის წითელი არმია ვლადიკავკაზიდან გადმოვიდა და აჯანყებულებს დაეხმარა, მაგრამ საბოლოოდ, ვალიკო ჯუღელის მეთაურობით სახალხო გვარდიამ ამბოხი ჩაახშო (კავკასიის უნივერსიტეტის გამომცემლობა / ჩაუცასუს Uნივერსიტყ Pუბლისჰერს 2018, 230).

ქართულ ისტორიოგრაფიაში გავრცელებული იყო მოსაზრება, რომ ოსი ბოლშევიკების მოთხოვნები თანდათან იზრდებოდა. თუმცა, მიხეილ მაჩაბლის პირად არქივში დაცული დოკუმენტი ამ სურათს ცვლის. როგორც ირკვევა, „სამხრეთ ოსეთის“ დამოუკიდებელი ადმინისტრაციული ერთეულის შექმნის პროექტი ოსეთის ეროვნულმა საბჭომ ჯერ კიდევ 1917 წლის დეკემბერში შეიმუშავა და საქართველოს ეროვნულ საბჭოს წარუდგინა, რომელმაც 1918 წლის იანვარში ის უარყო (გუნცაძე 2022, 13). ეს ფაქტი ცხადყოფს, რომ ანტისამთავრობო მოქმედებები, სავარაუდოდ, ამ პროექტის ჩავარდნის შემდეგ დაგეგმილ ქმედებებს წარმოადგენდა და არა მოვლენების ესკალაციას. საქართველოს ხელისუფლება კი ამბოხებულებს ებრძოდა და არა ზოგადად ოს ეთნოსს, რომელთა უფლებებიც სხვა უმცირესობების მსგავსად დაცული იყო (გუნცაძე 2022, 144).

არანაკლებ რთული იყო ვითარება სომხეთთან, რომელთანაც საქართველოს ტერიტორიული დავა ჰქონდა ბორჩალოსა და ახალქალაქის მაზრებზე. ქართული

მხარე ამ ტერიტორიებს ისტორიულ სამფლობელოდ მიიჩნევდა, ხოლო სომხური მხარე - მოსახლეობის ეთნიკურ შემადგენლობას ეყრდნობოდა (1920 წ. რუსეთ-საქართველოს ხელშეკრულება 2018, 321). 1897 წლის აღწერით, ახალქალაქის მაზრაში სომხები მოსახლეობის 71.1%-ს შეადგენდნენ, ქართველები კი - 6.2%-ს. ბორჩალოს მაზრაში სურათი უფრო ჭრელი იყო: სომხები - 32.1%, თათრები (აზერბაიჯანელები) - 31.3%, ბერძნები - 16.7% და ქართველები - 3.6% (1920 წ. რუსეთ-საქართველოს ხელშეკრულება 2018, 321).

დაპირისპირება 1918 წლის დეკემბერში სრულმასშტაბიან ომში გადაიზარდა (CaCxiani 2007, 508-509). ომის შემდეგ, 1919 წლის 3 ნოემბერს, თბილისში ორ ქვეყანას შორის ხელშეკრულებები დაიდო თავისუფალი ტრანზიტისა და სადავო საკითხების არბიტრაჟის გზით გადაწყვეტის შესახებ (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 368). მიუხედავად ამისა, სომხური მხარე, რომელიც აშშ-ის მანდატის იმედით მეზობლებთან კომპრომისზე არ მიდიოდა, საერთაშორისო კონფერენციებზე მაქსიმალისტურ მოთხოვნებს აყენებდა. მაგალითად, ისინი ითხოვდნენ საზღვრის მდინარე ჭოროხზე გავლების, ბათუმის პორტის ნაწილისა და ბათუმთან დამაკავშირებელი სარკინიგზო ზოლის ექსტერიტორიულობას, რაც ქართული მხარისთვის მიუღებელი იყო (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, 368). ამ პოლიტიკამ სომხეთი სრულ იზოლაციაში მოაქცია, რაც საბოლოოდ მისი გასაბჭოებით დასრულდა.

აფხაზეთშიც დაძაბული ვითარება იყო. 1918 წლის 8 ივნისს საქართველოს მთავრობამ აფხაზეთის სახალხო საბჭოსთან შეთანხმებას მიაღწია, რომელიც აფხაზეთს ფართო ავტონომიას ანიჭებდა. თუმცა, სეპარატისტულად განწყობილი ჯგუფებისთვის ეს მიუღებელი აღმოჩნდა და მათ სრული დამოუკიდებლობა მოითხოვეს. ამ პროცესებს აქტიურად უჭერდნენ მხარს როგორც „თეთრი“, ისე „წითელი“ რუსეთის ძალები (კავკასიის უნივერსიტეტის გამომცემლობა / ჩაუცასუს Uნივერსიტყ Pუბლისჰერს 2018, 228). შედეგად, საქართველოს მთავრობას გენერალ გიორგი მაზნიაშვილის მეთაურობით სამხედრო ძალის გამოყენება მოუხდა რეგიონში წესრიგის აღსადგენად და სეპარატისტული გამოსვლების ჩასახშობად, რის შემდეგაც აფხაზეთი საქართველოს იურისდიქციაში დაბრუნდა და საზღვარი მდინარე ფსოუზე დადგინდა (ჩაჩხიანი 2014, 408).

2.3. რესპუბლიკის დაცემა: საბჭოთა რუსეთის აგრესია და ოკუპაცია

საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასა და საბჭოთა რუსეთს შორის 1920 წლის 7 მაისს დადებული მოსკოვის ხელშეკრულება, რომლითაც რუსეთი საქართველოს დამოუკიდებლობასა და ტერიტორიულ მთლიანობას სცნობდა, სინამდვილეში კრემლისთვის დროებითი და ტაქტიკური მანევრი აღმოჩნდა (მოდებაძე 2018, 230-231). ამ პერიოდში საბჭოთა რუსეთი პოლონეთთან ომში იყო ჩართული, რაც საქართველოს ოკუპაციის გეგმების დროებით გადადების მიზეზი გახდა. ქართველი სოციალ-დემოკრატები კი იმედოვნებდნენ, რომ ამ ხელშეკრულებით მოგებული დროით ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობას გააძლიერებდნენ მომავალი გარდაუვალი ომისთვის, თუმცა დასავლეთის ქვეყნებმა საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური დახმარება არ აღმოუჩინეს (მოდებაძე 2018, 231). კრემლის იდეოლოგები ამ ხელშეკრულებას თავიდანვე განიხილავდნენ საქართველოს გასაბჭოების ახალი სცენარის ნაწილად, რომლის მთავარი მიზანი ქვეყანაში ბოლშევიკური ორგანიზაციების ლეგალიზება და შიგნიდან ასაფეთქებლად „მეხუთე კოლონის“ შექმნა იყო (ჩაჩხიანი 2014, 357). შესაბამისად, მოსკოვის ხელშეკრულება კრემლისთვის მხოლოდ დროის მოგებისა და ძალების მობილიზების საშუალებას წარმოადგენდა.

პოლონეთთან ომის დასრულების შემდეგ, საბჭოთა რუსეთმა საქართველოს წინააღმდეგ აგრესიისთვის აქტიური მზადება დაიწყო. ბოლშევიკური მეთოდოლოგიისამებრ, სამხედრო ინტერვენციას წინ საბაბის შექმნა უძღოდა. 1921 წლის თებერვალში ბოლშევიკებმა ლორის სომხებით დასახლებულ რეგიონში „მშრომელთა და გლეხთა აჯანყების“ ორგანიზება მოახდინეს (მოდებაძე 2018, 231). ეს ტიპიური საბჭოთა სქემა - „ინტერვენცია-ოკუპაცია-ანექსია“ - იყო, რომელიც კრემლის კაბინეტებში იწერებოდა და მეზობელი ქვეყნების დასაპყრობად გამოიყენებოდა (ჩაჩხიანი n.d., 5). ამგვარი „აჯანყებები“ და სეპარატისტული მოძრაობების მხარდაჭერა, მაგალითად, აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში, რუსეთისთვის ჩვეული იარაღი იყო დამოუკიდებელი საქართველოს დასასუსტებლად და საკუთარ ორბიტაზე დასაბრუნებლად (მოდებაძე 2018, 227). ამავდროულად, საბჭოთა აზერბაიჯანმა ზაქათალის ოლქზე წამოაყენა პრეტენზიები და სასაზღვრო შეტაკებების პროვოცირება მოახდინა (მოდებაძე 2018, 231). ეს მოვლენები საბჭოთა რუსეთმა საბაბად გამოიყენა, რომ „აჯანყებული მშრომელების“ დასახმარებლად საქართველოში ჯარები შემოეყვანა.

1921 წლის თებერვალში საბჭოთა რუსეთის წითელმა არმიამ რამდენიმე მიმართულებიდან დაიწყო შემოჭრა. სერგო ორჯონიკიძის მეთაურობით XI არმიამ თბილისზე იერიში მიიტანა და მძიმე ბრძოლების შემდეგ, 25 თებერვალს, დედაქალაქი დაიკავა. ორჯონიკიძემ ლენინსა და სტალინს დეპეშით აცნობა: „თბილისზე ფრიალებს საბჭოთა ხელისუფლების წითელი დროშა. გაუმარჯოს საბჭოთა საქართველოს!“ (ვადაჭკორია 2018, 376-377). შეტევები სხვა მიმართულებებიდანაც ხორციელდებოდა: VIII, IX და XIII არმიების ნაწილები მამისონის უღელტეხილიდან და სოჭი-სოხუმის მხრიდან შემოიჭრნენ (ვადაჭკორია 2018, 377). ქართული არმია და სახალხო გვარდია გმირულად იბრძოდნენ, მაგრამ მცირერიცხოვანი და ნაკლებად აღჭურვილი ქართული ჯარი ბევრად აღმატებულ და კარგად მომარაგებულ მოწინააღმდეგეს ვერაფერს გახდა (მოდებაძე 2018, 231). თბილისის მისადგომებთან ბრძოლისას, 24 თებერვალს, ლოჭინის ხეობაში რუსულმა არმიამ ამიერკავკასიაში პირველად გამოიყენა ტანკები ქართველი ქვეითების პოზიციების გასარღვევად (სილაქაძე n.d., 1).

საქართველოსთვის ამ კრიტიკულ მომენტში ვითარებით თურქეთმაც ისარგებლა და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ჯარები შეიყვანა, დაიკავა ართვინი და ბათუმი (ვადაჭკორია 2018, 377). ფაქტობრივად, ქვეყანა ორ ფრონტზე აღმოჩნდა მომწყვდეული. რუსეთსა და თურქეთს შორის გაფორმებული მოსკოვის (1921 წლის 16 მარტი) და მოგვიანებით ყარსის ხელშეკრულებებით, ლენინმა და ათათურქმა რეგიონის გადანაწილებაზე შეთანხმებას მიაღწიეს. საბჭოთა მთავრობამ საქართველო აიძულა, დაეთმო თურქეთისთვის არტაანის, ართვინისა და ოლთისის ოლქები, რაც ჯამში 12,115 კვადრატულ კილომეტრს შეადგენდა დაახლოებით 164,000 მოსახლით (მოდებაძე 2018, 231-232). საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ, რომელიც ბათუმში იყო გადასული, ქუთაისში 17 მარტს საბჭოთა წარმომადგენლებთან ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ შეთანხმებას მოაწერა ხელი და მთელი ძალისხმევა ბათუმიდან თურქების განსადევნად მიმართა (ვადაჭკორია 2018, 377). გენერალმა გიორგი მაზნიაშვილმა 20 მარტს ბათუმის გათავისუფლება შეძლო, რაშიც მას, პარადოქსულად, რუსული ჯარის ნაწილებიც დაეხმარნენ.

მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა მხარე დაჟინებით მოითხოვდა საქართველოს კანონიერი მთავრობისგან თვითლიკვიდაციასა და რევოლუციური კომიტეტის აღიარებას, რათა ოკუპაციისთვის ლეგიტიმური სახე მიეცა, მთავრობამ

კაპიტულაციაზე უარი განაცხადა (ვადაჭკორია 2018, 460-461). გრიგოლ ლორთქიფანიძემ მოლაპარაკებებისას დაასაბუთა, რომ ქვეყანაში შიდა გადატრიალება არ მომხდარა და ადგილი ჰქონდა უცხო ქვეყნის სამხედრო აგრესიას, ამიტომ ძალმომრეობაზე დაფუძნებული ხელისუფლების ლეგიტიმაციას ვერ მოახდენდნენ (ვადაჭკორია 2018, 461). 1921 წლის 17-18 მარტის ღამეს, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ ბათუმი დატოვა და ემიგრაციაში საფრანგეთში წავიდა. აღსანიშნავია, რომ კაპიტულაციის აქტზე ხელის არმოწერით მათ საბჭოთა რუსეთის მიერ განხორციელებულ ოკუპაციას ყოველგვარი ფორმალურ-სამართლებრივი საფუძველი გამოაცალეს (ვადაჭკორია 2018, 377). ეს გარემოება 1989 წლის 18 ნოემბერს საქართველოს სსრ უზენაესი საბჭოს სესიამაც გაითვალისწინა და 1921 წლის მოვლენები შეაფასა, როგორც „სამხედრო ჩარევა (ინტერვენცია) და ოკუპაცია“ და „ფაქტობრივი ანექსია“.

ოკუპაციის შემდეგ ბოლშევიკები თავდაპირველად „რბილი ძალის“ პოლიტიკას მიმართავდნენ, რადგან კარგად ხედავდნენ, რომ ქართული საზოგადოება დამოუკიდებლობის იდეის ერთგული რჩებოდა. ქართველი ბოლშევიკი ფილიპე მახარაძე კრემლს სწერდა, რომ ქართველი ხალხი ბოლო წლებში შეეჩვია დამოუკიდებლობას და ამ ფაქტორის უგულებელყოფა შეუძლებელი იყო (Devdariani 2024, 4). ამიტომ, თავდაპირველად რეჟიმი ფიზიკურ ტერორს მოერიდა და სიმბოლური შერიგების ნაბიჯებიც კი გადადგა, მაგალითად, დაღუპული ქართველი ჯარისკაცებისა და იუნკრების პატივით დაკრძალვის ნება დართო (Devdariani 2024, 4). თუმცა, ეს „რბილი“ ფაზა დიდხანს არ გაგრძელებულა. 1921 წლის 26 მაისს, დამოუკიდებლობის დღეს, ბოლშევიკების მიერ ორგანიზებული ოფიციალური ღონისძიებები მოსახლეობამ ბოიკოტით ჩააგდო, ხოლო პროვინციებში ოკუპაციის საწინააღმდეგო დემონსტრაციები გაიმართა, სადაც საქართველოს დროშები ააფრიალეს. წითელ არმიას ამ აქციების ძალით დაშლა მოუწია, რასაც მსხვერპლი და მასობრივი დაპატიმრებები მოჰყვა (Devdariani 2024, 5).

სამხედრო აგრესიის პარალელურად, საბჭოთა რეჟიმმა აქტიური დეზინფორმაციული კამპანია წამოიწყო საკუთარი ქმედებების გასამართლებლად და დემოკრატიული რესპუბლიკის დისკრედიტაციისთვის. ვრცელდებოდა პროპაგანდისტული თხრობები, თითქოს მენშევიკურმა მთავრობამ „ქვეყანა დასავლელ კაპიტალისტებს მიჰყიდა“, „აჭარის თურქეთისთვის გადაცემას

აპირებდა“ (მაშინ როცა სწორედ საბჭოთა რუსეთმა დაუთმო თურქეთს ქართული ტერიტორიები) და „ეროვნული საგანძური გაიტაცა“ (Devdariani 2024, 4-5). ამ ბრალდებების მიზანი ხალხის თვალში დამოუკიდებელი საქართველოს იდეის დაკნინება და ოკუპაციის გამართლება იყო. საგულისხმოა, რომ ბოლშევიკები ნაციონალისტურ სენტიმენტებზეც თამაშობდნენ და ცდილობდნენ, თავი საქართველოს ინტერესების ნამდვილ დამცველებად წარმოეჩინათ (Devdariani 2024, 5). საქართველოს დამოუკიდებლობის იდეისადმი „თეთრიც“ და „წითელი“ რუსეთიც ერთნაირად მტრულად იყვნენ განწყობილი და მათი სტრატეგიული მიზანი, იდეოლოგიური განსხვავების მიუხედავად, ერთიანი და განუყოფელი რუსეთის იმპერიის აღდგენა იყო (ჩაჩხიანი n.d., 4; მოდებაძე 2018, 232).

ამრიგად, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაცემა არ იყო შიდა კრიზისის ან ხალხის ნების არქონის შედეგი. იგი საბჭოთა რუსეთის მიერ წინასწარ დაგეგმილი და განხორციელებული სამხედრო აგრესიის პირდაპირი შედეგი იყო. ეს იყო სუვერენული სახელმწიფოს ოკუპაცია და ანექსია, რომელიც საერთაშორისო სამართლის ნორმების, მათ შორის თავად რუსეთის მიერ ხელმოწერილი მოსკოვის ხელშეკრულების, უხეშ დარღვევას წარმოადგენდა. ქართველი ხალხისა და არმიის წინააღმდეგობის, მთავრობის უკომპრომისო პოზიციისა და ოკუპაციის შემდგომი სახალხო პროტესტის მიუხედავად, ძალთა უთანასწორობამ და საერთაშორისო მხარდაჭერის არარსებობამ საქართველოს პირველი რესპუბლიკის დამოუკიდებლობის ხანმოკლე პერიოდი დაასრულა.

დასკვნა

წინამდებარე საბაკალავრო ნაშრომში ჩატარებულმა კვლევამ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის (1918-1921) სახელმწიფოებრივი მშენებლობის გამოცდილება გააანალიზა. კვლევის მთავარი მიზანი იყო იმ პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური და სამართლებრივი ინსტიტუტების ფორმირების პროცესის შესწავლა, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა თანამედროვე ქართულ სახელმწიფოებრიობას. კვლევამ ცხადყო, რომ საქართველოს პირველი რესპუბლიკა წარმოადგენდა შეგნებულ და თანმიმდევრულ მცდელობას, უმძიმეს გეოპოლიტიკურ ვითარებაში შექმნილიყო დამოუკიდებელი, დემოკრატიული და ევროპულ ღირებულებებზე დაფუძნებული სახელმწიფო. მიუხედავად ხანმოკლე არსებობისა, რესპუბლიკამ შეძლო, ჩამოეყალიბებინა სახელმწიფოებრიობის ყველა ძირითადი ატრიბუტი და შეექმნა მოდელი, რომელიც დღემდე ინარჩუნებს ისტორიულ და სამართლებრივ მნიშვნელობას.

კვლევის შედეგად გამოიკვეთა, რომ რესპუბლიკის უმთავრესი მიღწევა დემოკრატიული მმართველობის სისტემის ჩამოყალიბება იყო. დამფუძნებელი კრების არჩევნები, რომელიც საყოველთაო, თანასწორი, პირდაპირი და ფარული ხმის მიცემის პრინციპებზე დაყრდნობით ჩატარდა, იმდროინდელი მსოფლიოსთვისაც კი პროგრესული მოვლენა გახლდათ. ამ არჩევნების შედეგად შექმნილი მრავალპარტიული და მრავალეთნიკური წარმომადგენლობითი ორგანო ქვეყნის სუვერენიტეტის უმაღლეს გამომხატველად იქცა. დამფუძნებელმა კრებამ კი შეიმუშავა და მიიღო 1921 წლის კონსტიტუცია, რომელიც სამართლიანად ითვლება ქართული კონსტიტუციონალიზმის გვირგვინად. ეს დოკუმენტი ამკვიდრებდა რესპუბლიკურ წყობას, ხელისუფლების დანაწილების პრინციპს, სახალხო სუვერენიტეტს და აცხადებდა ადამიანის ფუნდამენტური უფლებებისა და თავისუფლებების უზენაესობას. კონსტიტუციით გათვალისწინებული იყო ისეთი პროგრესული ნორმები, როგორიცაა სიკვდილით დასჯის გაუქმება, ქალთა საარჩევნო უფლება და ეროვნულ უმცირესობათა კულტურული ავტონომიის ფართო გარანტიები, რითაც საქართველომ ბევრ ევროპულ სახელმწიფოსაც კი გაუსწრო.

სახელმწიფო ინსტიტუტების მშენებლობის პარალელურად, რესპუბლიკის მთავრობამ არსებითი სოციალურ-ეკონომიკური რეფორმები განახორციელა. მათ შორის ცენტრალური ადგილი აგრარულ რეფორმას ეკავა, რომლის მიზანიც

გლეხობისთვის მიწის კერძო საკუთრებაში გადაცემა იყო. მართალია, ამ რეფორმას წინააღმდეგობრივი შედეგები ჰქონდა და დროის სიმცირის გამო მოსახლეობის ეკონომიკური მდგომარეობის რადიკალურად გაუმჯობესება ვერ შეძლო, მაგრამ პოლიტიკურად ის გადამწყვეტი აღმოჩნდა - გლეხობის უდიდესი ნაწილი დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ერთგულ მხარდამჭერად აქცია. ამასთან, სასამართლო რეფორმით საფუძველი ჩაეყარა დამოუკიდებელ მართლმსაჯულების სისტემას, შეიქმნა ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო და უმაღლესი ინსტანცია - სენატი. ასევე აღსანიშნავია განათლების რეფორმა, რომელმაც სკოლების „გაეროვნებით“, უნივერსიტეტის დაარსებითა და ახალი, ეროვნულ იდეებზე დაფუძნებული სასწავლო პროგრამების შექმნით, ერის ინტელექტუალური და სამოქალაქო კონსოლიდაციის პროცესს მისცა ბიძგი.

საგარეო პოლიტიკის სფეროში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა არსებობის პირველივე დღიდან მუდმივი საფრთხეებისა და გამოწვევების წინაშე იდგა. ქვეყნის საგარეო კურსი იძულებითი ლავირებისა და გადარჩენისთვის ბრძოლის პოლიტიკა იყო. დამოუკიდებლობის გამოცხადების მომენტში გერმანიასთან დადებულმა კავშირმა ქვეყანა ოსმალეთის აგრესიისგან იხსნა, თუმცა პირველ მსოფლიო ომში გერმანიის დამარცხების შემდეგ რესპუბლიკა ანტანტის ქვეყნების, უმთავრესად კი დიდი ბრიტანეთის, არასაიმედო და ხშირად გულგრილი პოლიტიკის პირისპირ აღმოჩნდა. დასავლეთის ქვეყნების მთავარი შემაკავებელი ფაქტორი „რუსეთის საკითხი“ იყო, რადგან მათ არ სურდათ საქართველოს დეიურე აღიარებით გაეღიზიანებინათ მომავალი რუსული ხელისუფლება, თეთრიც და წითელიც. აგრეთვე, რეგიონული კონფლიქტები, განსაკუთრებით კი ომი სომხეთთან და დაძაბულობა აზერბაიჯანთან, ხელს უშლიდა ერთიანი კავკასიური ფრონტის შექმნას, რაც რეგიონის ქვეყნებს გარე აგრესორების წინაშე კიდევ უფრო მოწყვლადს ხდიდა.

კვლევამ ასევე გამოავლინა, რომ პროგრესული ეროვნული პოლიტიკის მიუხედავად, რესპუბლიკას მაინც მოუწია შიდა ტერიტორიულ კონფლიქტებთან გამკლავება, კერძოდ, აფხაზეთსა და შიდა ქართლის მთიანეთში. დადგინდა, რომ ეს კონფლიქტები იყო არა იმდენად ეთნიკური დაპირისპირების შედეგი, რამდენადაც საბჭოთა რუსეთის მიერ მიზანმიმართულად გაღვივებული და მხარდაჭერილი სეპარატისტული მოძრაობები, რომელთა მიზანიც საქართველოს დესტაბილიზაცია და დასუსტება იყო. შესაბამისად, საქართველოს ხელისუფლების

სამხედრო მოქმედებები ამ რეგიონებში მიმართული იყო ბოლშევიკური „მეხუთე კოლონის“ წინააღმდეგ, რომელიც გარედან იმართებოდა, და არა ეთნიკური უმცირესობების.

საბოლოოდ, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაცემა არ ყოფილა შიდა კრიზისის, ეკონომიკური კოლაფსის ან ხალხის მხარდაჭერის დაკარგვის შედეგი. ეს იყო სუვერენული სახელმწიფოს წინააღმდეგ განხორციელებული პირდაპირი სამხედრო აგრესია საბჭოთა რუსეთის მხრიდან. 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულების უხეში დარღვევით დაწყებული ინტერვენცია და ქვეყნის შემდგომი ოკუპაცია და ანექსია საერთაშორისო სამართლის ნორმების სრული უგულებელყოფით მოხდა. საქართველოს მთავრობის მიერ კაპიტულაციაზე უარის თქმა და ემიგრაციაში მოღვაწეობის გაგრძელება პოლიტიკურად და სამართლებრივად გადამწყვეტი ნაბიჯი იყო, რომელმაც შეინარჩუნა სახელმწიფოს უწყვეტობა დეიურე და საფუძველი გამოაცალა საბჭოთა რეჟიმის ლეგიტიმურობას.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამწლიანი ისტორია დიდი ისტორიული გამარჯვების მაგალითია და არა მარცხის. მან დაამტკიცა, რომ ქართველ ერს შეუძლია დამოუკიდებელი, დემოკრატიული და ევროპული სახელმწიფოს მშენებლობა. პირველი რესპუბლიკის მიერ შექმნილ სახელმწიფოებრივ მოდელს, მის კონსტიტუციასა და დემოკრატიულ იდეალებს საფუძვლად დაედო ის ისტორიული და სამართლებრივი ფუნდამენტი, რომელსაც 70-წლიანი საბჭოთა ოკუპაციის შემდეგ დაეყრდნო დამოუკიდებლობის აღდგენის იდეა. ამიტომ პირველი რესპუბლიკის გამოცდილების შესწავლა, გარდა წარსულის ანალიზისა, თანამედროვე ქართული სახელმწიფოს წინაშე მდგარი გამოწვევების გასააზრებლად და ეროვნული იდენტობის გასამყარებლად აუცილებელი პირობაა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ბალახაძე, მ. (2021). *საქართველო-გერმანიის ურთიერთობები*. საქართველოს თავდაცვის ძალების გენერალური შტაბის კარტოგრაფია-გეოდეზიის დეპარტამენტი. https://digitallibrary.tsu.ge/book/2021/dec/books/balaxadze-saqartvelo-germaniis-urtiertobebi.pdf (06.06.2026).
2. ბარქაია, მ. (2019). *ომით გაყოფილი ისტორია: კონფლიქტები და ისტორიის სწავლება საქართველოში*. CAUCASIAN HOUSE. https://regional-dialogue.com/wp-content/uploads/2019/12/%E1%83%9D%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%97-%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%A7%E1%83%9D%E1%83%A4%E1%83%98%E1%83%9A%E1%83%98-%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%9D%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%90-2019.pdf (06.06.2026).
3. გუნცაძე, მ. (2022). *ანტისამთავრობო გამოსვლები შიდა ქართლის მთიანეთში 1918-1921 წლებში*. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. https://openscience.ge/entities/publication/d233aca0-87fd-4cce-aefe-ff6929759445 (06.06.2026).
4. დოლიძე, ა. (2019). *პირველი ნაბიჯები სასამართლო ხელისუფლება საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში (1918-1921)*. გამომცემლობა „უნივერსალი“. https://library.iliauni.edu.ge/wp-content/uploads/2021/06/35.-pirveli-nabijebi-sasamarthlo-khelisuphleba-saqarthvelos-demokratiul-respublikashi-1918-1921.pdf (06.06.2026).
5. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. (2018). *საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1918-1921) ენციკლოპედია-ლექსიკონი* (დ. შველიძე, Ed.). ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/482468/1/Xvedeliani_Ana_Dissertacia.pdf (06.06.2026).
6. ირემაძე, ი. (2024). *საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სოციალური პოლიტიკა*. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის

სახელმწიფო უნივერსიტეტი. https://tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi5/Irakli_Iremadze.pdf (06.06.2026).

7. კავკასიის უნივერსიტეტის გამომცემლობა. (2018). *ახალი ეპოქის დასაწყისი - საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1918-1921) / BEGINNING OF A NEW ERA - THE DEMOCRATIC REPUBLIC OF GEORGIA (1918-1921)* (რ. მეტრეველი, Ed.). კავკასიის უნივერსიტეტის გამომცემლობა. https://cu.edu.ge/files/gallery/2021/%E1%83%99%E1%83%95%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%95%E1%83%90/%E1%83%99%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%A3%E1%83%9A%E1%83%98.pdf (06.06.2026).
8. მაცაბერიძე, მ. (2025). *საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტი ენციკლოპედიური ცნობარი*. გამომცემლობა „უნივერსალი“. https://rustaveli.org.ge/res/docs/c20f518757471cd6ad341d3bfbf3ac97647a19d6.pdf (06.06.2026).
9. მენაბდე, ვ. (2021). *უშუალო დემოკრატიის იდეა საქართველოს პირველი რესპუბლიკის კონსტიტუციაში*. https://constcourt.ge/files/4/5)%20JCL%20-%201-2(2021)%20-%20Menabde%20GEO.pdf (06.06.2026).
10. სეფიაშვილი, ნ. (2018). *საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ფინანსთა სამინისტრო, პირველი ქართული ფულადი ნიშნების ემისია 1918-1921 წლებში*. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკის საერთაშორისო სკოლა აისეტი (ISET). https://archive.gov.ge/storage/old_files/doc/3/3936.pdf (06.06.2026).
11. სილაქაძე, დ. (2020.). *რუსეთ-საქართველოს 1921 წლის ომის დროს, რუსული ტანკებისა და ქართველი ქვეითების ბრძოლის ადგილის ლოკალიზაციის მცდელობა*. საქართველოს ეროვნული არქივი. https://www.academia.edu/44926092/%E1%83%A0%E1%83%A3%E1%83%A1%E1%83%94%E1%83%97_%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%A1_1921_%E1%83%AC%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%A1_%E1%83%9D%E1%83%9B%E1%83%98_%E1%83%93%E1%83%90_%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%98_N4_Russian_Georgian_war_of_1921_and_the_Trennch_N4_%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%A3%E1%8

3%9A%E1%83%98_%E1%83%AC%E1%83%A7%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%9D%E1%83%97%E1%83%9B%E1%83%AA%E1%83%9D%E1%83%93%E1%83%9C%E1%83%94%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90_XXII (06.06.2026).

12. სილაქაძე, დ. (2017). *საქართველოს პირველი რესპუბლიკის შეიარაღება / The Armaments of the first Republic of Georgia of Forces and Peoples Guards*. https://www.academia.edu/36079113/%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%A1_%E1%83%9E%E1%83%98%E1%83%A0%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%98_%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%A1%E1%83%9E%E1%83%A3%E1%83%91%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%99%E1%83%98%E1%83%A1_%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%90_%E1%83%93%E1%83%90_%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%AE%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%AE%E1%83%9D_%E1%83%92%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%93%E1%83%98%E1%83%98%E1%83%A1_%E1%83%A8%E1%83%94%E1%83%98%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%A6%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%90_The_Armaments_of_forces_and_Peoples_Guards_of_the_first_republic_of_Georgia (06.06.2026).

13. ფართლაძე, მ. (2017). *განათლების რეფორმა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში (1918-1921 წ. წ.)*. აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. https://old.atsu.ge/images/pdf/disertaciebi/M.FartladzisDisertacia.pdf (06.06.2026).

14. ჩაჩხიანი, ა. (2007). *დაშნაკთა ნაციონალისტურ ექსპანსიონისტური იდეოლოგია და სომხეთ-საქართველოს 1918-1919 წლების ომი*. გამომცემლობა „არდანი“. https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/35599/1/Somxet_Sakartvelo.pdf (06.06.2026).

15. ჩაჩხიანი, ა. (2014). *რუსეთ-საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური ურთიერთობები და საბრძოლო მოქმედებები აფხაზეთის რეგიონსა და შავიზღვისპირეთში (1918-1920 წლები)*. დავით აღმაშენებლის სახელობის

საქართველოს ეროვნული თავდაცვის აკადემია, სამეთაურო-საშტაბო კოლეჯი. https://ijhei.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/09/archil-afxazeti.pdf (06.06.2026).

16. ჩაჩხიანი, ა. (2019). *საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და „თეთრ-წითელი“ რუსეთი: პოლიტიკური ორიენტაციისა და ურთიერთობების საკითხები*. https://gfsis.org.ge/files/library/pdf/Georgian--3002.pdf (06.06.2026).
17. ხვედელიანი, ა. (2024). *საგანმანათლებლო პოლიტიკა და ნაციონალური იდენტობა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში (1918-1921)*. ემ ქეი ინქორფორეიშენ. https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/508425/1/SaganmanatlebloPolitikaDaNacionaluriIdentobaSaqartvelos.pdf (06.06.2026).
18. ჯავახიშვილი, ი. (2010). *ივანე ჯავახიშვილი - წერილები*. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. https://digitallibrary.tsu.ge/book/2021/sep/books/javaxishvili_tserilebi_2.pdf (06.06.2026).
19. ჯავახიშვილი, პ. (2021). *უცვლელი ნორმის საკითხი საქართველოს პირველ კონსტიტუციაში*. https://constcourt.ge/files/4/6)%20JCL%20-%201-2(2021)%20-%20Javakhishvili%20GEO.pdf (06.06.2026).
20. ჯანელიძე, ო. (2008). *ოსთა შეიარაღებული აჯანყებები 1918-1920 წლების საქართველოში*. https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/271051/4/SaqartvelosDemokratiuliRespublikisNarkvevebi.pdf (06.06.2026).
21. ჯანელიძე, ო. (2018). *ასი წლის წინათ საქართველოში*. (06.06.2026).
22. ჯანელიძე, ო. (2018). *საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ისტორიის ნარკვევები*. თბილისი.•.Tbilisi. https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/271051/4/SaqartvelosDemokratiuliRespublikisNarkvevebi.pdf (06.06.2026).
23. ჯანელიძე, ო. (n.d.). *საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და დასავლური სამყარო*. https://gfsis.org.ge/files/my-world/35/janelidze.pdf (06.06.2026).
24. ჯანელიძე, ო. (n.d.). საქართველო-გერმანიის ურთიერთობის ხასიათისათვის 1918 წელს. *ნარკვევები*, გვ. 72-75.

https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/271051/4/SaqartvelosDemokratiuliRespublikisNarkvevebi.pdf (06.06.2026).

25. ჯინჭარაძე, ქ., & სონღულაშვილი, ა. (2019). *სასამართლო ხელისუფლება და სამართალდამცავი ორგანოები საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში (1918-1921 წლები)*. გამომცემლობა „მერიდიანი“. https://institutehist.ucoz.net/_ld/3/305_songusasamartlo.pdf (06.06.2026).
26. ჯონსი, ს. (n.d.). *საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა, 1918-1921*. ძველი თბილისი. https://digitallibrary.tsu.ge/book/2019/wignebi/sakartvelos-damoukidebeli-respublikis-entsiklopedia.pdf (06.06.2026).
27. *1920 წ. რუსეთ-საქართველოს ხელშეკრულება*. https://iberiana2.wordpress.com/wp-content/uploads/2019/07/8.e183a0e183a3e183a1e18394e18397-e183a1e18390e183a5e18390e183a0e18397e18395e18394e1839ae1839de183a1-e183aee18394e1839ae183a8e18394e18399e183a0e183a3e1839ae18394e18391e18390-e2809ee18392e.pdf (06.06.2026).
28. Devdariani, J. (2024). *Erase, Rewind, Repeat: Russia Habit of Planting Fake Memories*. GEOpolit. https://politicsgeo.com/wp-content/uploads/2025/08/Russias-Habit-of-Planting-Fake-Memories-Jaba-Devdariani.pdf (06.06.2026).
29.